

Savo MARKOVIĆ*

„*Y A BUDO A PONDRÉ FUEGO*“: CRNOGORSKO
PRIMORJE U STAROJ ŠPANSKOJ I PORTUGALSKOJ
LITERATURI O LEPANTSKOJ BICI

ABSTRACT: *Opening new areas and perspectives, multidisciplinary researches make it possible to review the existing historical knowledge. Paradigm poliphonicity is of importance not only for an integrating Europe-Mediterranean present, but also for the national history and the diversity of its coexisting identities. The principles of Iberian epic from the late sixteenth century, triggered by the battle of Lepanto, reconfirmed the renaissance prestige and attractiveness of the heroic-patriotic genre, as well as of imperial ideology. The urban centers of the Montenegrin Littoral are significantly represented in the considered works, contextualizing, beside Venetian illustrative and descriptive solutions, the relating strategies and discourses.*

KEY WORDS: *Montenegrin Littoral, Iberian Peninsula, Renaissance literature, 16th century*

Najrecentnija istoriografska izdanja pokazuju da je Lepantska bitka i dalje izuzetno zanimljiva istraživačka tema. Zasnivajući se na saznanjima koja nudi sve obimnija bibliografija, jedan od ključnih događaja Sredozemlja promišlja se kroz sve kompleksniju, eklektičku prizmu rezonovanja, ali i novih izvora, koji se nadodaju integralnoj slici zbivanja.¹ U savremeno doba,

* Autor je doktor pravnih i humanističkih nauka, Bar.

¹ Up.: Alessandro Barbero, *La Bataille des trois empires: Lépante, 1571*, Paris 2014 (prvo izdanje 2012); Marco Morin, Lepanto: Ferlessness Was Not Enough, *Uluslararası Piri Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Sempozyumu*, 26-29 Eylül 2013 / İstanbul, Türk Denizcilik Tarihi Bildiriler, 3. Cilt, Ankara 2014, 251-260. O komunikaciji, razmjeni vijesti i difuziji obavještenja nakon Lepantske bitke, kao i o poimanju relevantnosti, zanimljivu perspektivu pruža prilog Alessandra Buona i Massima Pette *Il racconto della battaglia. La guerra e le notizie a stampa nella Milano degli Austrias (secoli XVI-XVII), Battaglie. L'evento, l'individuo, la memoria*, 6 eBook – Mediterranea, Palermo 2014, 204-208.

jednako intrigantnim ostaju pitanja učešća domaćih ljudi u ovoj grandioznoj epopeji («choc des civilisations»), ali i sudbine žitelja i povjesnice krajeva i gradova prije i nakon lepantske vremenske razdjelnice. Sublimnim poimanjima posebno doprinose historiografija i književnosti zemalja koje su značajno učestvovala u pomorskom sudaru imperija XVI stoljeća, poput španske i portugalske, u koje je nedostajao uvid. Stoga je uzeto u razmatranje nekoliko ključnih španskih i portugalskih djela nastalih neposredno nakon Lepantske bitke, kao i nešto kasnija drama Lope de Vege, koja se nadovezuje na navedenu istorijsku i književnu tradiciju.

OLISIPO, SIVE UT PERVETUSTÆ LAPIDUM INSCRIPTIONES HABENT, ULYSIPPO, VULGO LISBONA FLORENTISSIMUM PORTUGALLIÆ EMPORIU. Vista de Lisboa e Rio Tejo no século XVI - pogled na Lisabon i rijeku Tejo u XVI v.: karavele i karake u epohi portugalskih otkrića; nepoznati autor. Franz Hogenberg & Georg Braun, *Civitates Orbis Terrarum*, Vol. I, Köln 1572.²

Odjeci Lepantske bitke: Od Venecije do Atlantika

Vijesti o ishodu Lepantske bitke duždu u Veneciju 19. oktobra 1571. donosi Onfrè Giustinian.³ Pobjeda na Lepantu podstakla je nastanak brojnih literarnih djela, koja su se, slaveći je, fikcijom više ili manje udaljavala od realnih činjenica.⁴ Mletačka Republika, koja je iz ratnih zbivanja izašla sa znat-

² „Lisbon - Lisbonne - Lisboa 1572“ by Franz Hogenberg & Georg Braun - cropped lower and higher parts from *Civitates Orbis Terrarum*. Licensed under Public Domain via Wikimedia Commons - http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lisbon_-_Lisbonne_-_Lisboa_1572.png#mediaviewer/File:Lisbon_-_Lisbonne_-_Lisboa_1572.png (23. 1. 2015).

³ „Queste gloriosissime nuoue l'ha riportate il Clarissimo Signor Onfrè Iustiniano hoggi a 19 hore [...]“ A. Buono e M. Petta, *n.d.*, 207.

⁴ Luigi Groto, prijatelj barskog humaniste Antuna Prokulijana, neposredno nakon bitke, u Milanu objavljuje *Oratione di Luigi Groto Cieco, ambasciatore di Hadria; fatta in Venetia per*

nim gubicima, još je tokom mirovnih pregovora s Osmanskim carstvom aktivno pretakala nedavna iskustva u štampanu formu.

Historia delle cose successe dal principio della guerra mossa da Selim ottomano a venetiani, Fino al di della gran Giornata Vittoriosa contra turchi, Giovannija Pietra Contarinija, objavljena je 1572. godine.⁵ Kada je o južnom Jadranu riječ, u njoj se navodi da je Bar zauzet usljed kukavičke predaje gradskog rektora Alessandra Donata osmanskim vojnim snagama. Ista knuto je, *per fortuna*, da je u barskim vodama razbijeno osam turskih galija. Nakon što je u gradu smještena turska posada, osmanske snage su nastavile napredovanje prema slabo utvrđenoj Budvi (čiji je potestat bio Agostin Pasqualigo), koju su takode osvojili.⁶ Contarini se nešto kasnije ponovo osvrće na osvajanje Ulcinja i Bara, za Osmanlije „neprijateljske i gradove od važnosti“, na druga mjesta i kaštele, kao i na spaljivanje Budve.⁷

Učesnik navedenih događaja bio je i Gerolamo Diedo, koji je, nakon što je godinu dana obavljao magistraturu člana Vijeća desetorice, bio izabran za savjetnika na Krfu, gdje ostao na dužnosti od 13. juna 1571. do 12. juna 1573. g.⁸ U to vrijeme je flota sultana Selima II zaprijetila Jonskim ostrvima, napala Krf i mletačke posjede na Jadranu te bila pobijedena kod Lepanta. U Diedovom djelu, koje je objavljeno nešto kasnije, o navedenim zbivanjima se ističe da osmanska pomorska sila, *entrata nel nostro golfo di Venezia, pigliò Dulcigno ed Antivari, arse Budoa e'l borgo di Lesina, e fece alcuni danni a Curzola, ...*⁹

l'allegrezza della vittoria ottenuta contra Turchi dalla santissima lega; in questa terza impressione dall'autore ricoretta. U Venciji mu 1572/73. izlazi *Trofeo della vittoria sacra, ottenuta dalla christianiss. lega contra turchi nell'anno MDLXXI*. Rimovana *Lettera venuta da l'inferno, a Selim Gran Turco*, Vergellija da Camerino, kao i *Libellus de bello a Christianis cum Ottomanicis gesto*, Bernardina Baldinija, objavljeni su u Milanu 1571. godine. *Isto*, 208, 234-235. Savo Marković, Interrelacije politike, kulture i medija komunikacije: prilog poznavanju biografije humaniste Antuna Prokulijana iz Bara, *Matica*, Časopis za društvena pitanja, nauku i kulturu, Godina XIV, Br. 54, Cetinje – Podgorica 2013, 600-605.

⁵ Giovanni Pietro Contarini, *Historia delle cose successe dal principio della guerra mossa da Selim ottomano a venetiani, Fino al di della gran Giornata Vittoriosa contra turchi*, appresso Francesco Rampazetto, Venecia, MDLXXII. Osim što je objavljeno dva puta u Veneciji, djelo je iste godine štampano i u Milanu. A. Buono e M. Petta, *n.d.*, 235.

⁶ „...dipoi Ali hebbe Antiuari, essendoli vilmente reso Alessandro Donato Rettore di quello, nel qual luogo si ruppero per fortuna otto galee Turchesche, & lasciato dipoi Antiuari munito di Turchi, andorno a Budua, il qual luogo per esser debole a Marina, l'hebbero con le conditioni sudette, essendoui Podestà Agostin Pasqualigo.“ G. P. Contarini, *n.d.*, 30.

⁷ „...& penetrati nel Golfo di Venetia, cóquistato Dulcigno & Antiuari città nemiche & d'importanza, con molti altri luoghi & castelli, con abbruaciar Budua, ...“ *Isto*, 43.

⁸ Istu funkciju tri godine ranije obavljao je i njegov otac, dok je Girolamov brat Vincenzo bio kaštelan na Krfu. Giuseppe Gullino, „Diedo, Girolamo“, *Treccani, Dizionario Biografico degli Italiani* – Volume 39 (1991), <http://www.treccani.it/enciclopedia/girolamo-diedo...> (28. 1. 2015), 1.

⁹ Gerolamo Diedo, *La Battaglia di Lepanto, descritta da Gerolamo Diedo, e la dispersione*

Nalazeći se na privilegovanoj poziciji u pogledu mogućnosti prikupljanja podataka i obavještenja, Diedo je već 31. decembra 1571, na podsticaj providura Krfa, poslao Marcantoniu Barbaru, mletačkom bailu u Konstantinopolju, opsežan i minuciozan opis zbivanja od svojeg dolaska na ostrvo do čuvene pobjede.¹⁰ Detaljno pripovijedanje otkriva analitičnu inteligenciju, ali i eleganciju suzdržanog stila, koji su donijeli popularnost spisu, prvom u dugom nizu opisa bitke koja je mnogo godina mobilisala talijanske literate.¹¹ Djelo u epistolarnoj formi, s izmjenama koje je unosio i sam autor objavljeno je u Veneciji 1575. g. kao *Lettera tolta dal secondo libro delle Lettere di prencipi stampate in Vinegia nell'anno MDLXXV nelle quail è particolarmente descritta la battaglia navale seguita a' Curzolari l'anno 1571*.¹² Izdanje evangeliste Deuchina iz 1613. u predgovoru navodi da je Diedo želio pregledati djelo staro već 42 godine *et aggiungerle alcune poche cose*.¹³

Još je 1571. Michele Tini u Milanu štampao *Il crudelissimo assedio et noua presa della famosissima fortezza di Famagosta*, Nestora Martinenga; u djelu koje izlazi iz poetskog obrasca uobičajenih osmeraca, opisane su zapravo sve pojedinosti opsade i avgustovskog pada kiparskog uporišta, koje su interesovale mletačke magistrature.¹⁴ Takođe u Milanu, 12. oktobra 1571. Giovanni Battista Da Ponte objavljuje sveščicu s detaljnim podacima o sastavu savezničke flote, njenom rasporedu i zapovjednicima, zasnovanim na obavještenju sastavljenom 15. septembra u Messini, vezanom neposredno za Don Juana od Austrije. Uskoro će se odnosni podaci, izloženi istim redom, naći u literarnim djelima.¹⁵ Upravo Da Ponte, odmah po pristizanju vijesti s Lepanta, objavljuje manifest s naslovom *La stupendissima vittoria dell'armata christiana, contra la turchesca, seguita per gran bontà di N.S. Giesù Christo nel golfo di Lepanto a VII d'ottobre del 1571. che fu giorno glorioso di Dominica. Da Venetia a XVIII d'ottobre 1571*.¹⁶

Vijesti, ali i proslavljanje pobjede Svete lige na Lepantu, izvojevane pod vrhovnim zapovjedništvom Don Juana od Austrije, širilo se evropskim Zapadom munjevito, nalazeći gotovo u isto vrijeme kada i u Veneciji odjeka u drugim središtima na Apeninskom i na Iberijskom poluostrvu.

della invincibile armata di Filippo II illustrata da documenti sincroni. Biblioteca rara, pubblicata da G. Daelli, Vol. VII. Imprese navali. Milano, G. Daelli e comp. editori, MDCCCLXIII, 5.

¹⁰ G. Gullino, *n.d.*, 2.

¹¹ *Isto*, 2.

¹² *Isto*.

¹³ G. Diedo, *Lettera... all'ill.mo sig. Marc'Antonio Barbaro...*, Venetia 1613. *Isto*.

¹⁴ A. Buono e M. Petta, *n.d.*, 203-204, 206, 234.

¹⁵ *Isto*, 206.

¹⁶ *Isto*.

Sevilla 1572: Fernando de Herrera

Fernando de Herrera (Sevilla, oko 1534-1597), pjesnik petrarkist, prevodilac s latinskog i talijanskog, poznavalac vojne historije, preteča *culteranisma* i otac španske književne kritike,¹⁷ poznat kao Božanstveni (*El Divino*), kako ga je nazvao Miguel Cervantes, među prvima se istakao u iskazivanju poštovanja prema onovremenim ratnim vojskovođama i pobjedi Svete lige. Njegovo prvo djelo historijske naracije ne slavi samo pobjedu kod Lepanta, niti mu ton ima za cilj da potvrdi autorovo poznavanje klasika ili posvećenost hrišćanstvu, već nadasve dočarava imperijalni entuzijizam koji je u katoličkoj monarhiji vladao do aneksije Portugala.¹⁸ Pridružujući se generaciji Španaca koja će u Lepantskoj pobjedi vidjeti nacionalni historijski vrhunac, Herrera godinu dana nakon bitke, oktobra 1572. godine,¹⁹ objavljuje *RELACION de la guerra de Cipre, y svcesso de la batalla Naual de Lepanto. Escrito por Fernando de Herrera, dirigido al Ilustrissimo y Ecelentißimo Señor dō Alōnso Perez de Guzman el Bueno, Duque de Medina Sidonia, y Conde de Niebla. En Sevilla, Por Alonso Escriuano Impressor de Libros. 1572.*

Sevilla u XVI stoljeću: lađe u *Puerto de Indias* na rijeci Guadalquivir, s *La Giraldom* u pozadini; slika atribuirana Alonsu Sánchez Coellu.²⁰

¹⁷ Lydia Bernstein, *Herrera, Fernando de (1534-1597), Renaissance and Reformation, 1500-1620: a biographical dictionary*, Westport, Conn., 2001, 190.

¹⁸ Juan Montero, *Fernando de Herrera, Relacion de la Guerra de Cipre y suceso de la batalla naual de Lepanto* (Sevilla, 1572): dos ediciones, *Geh Hin und Lern. Homenaje al Profesor Klaus Wagner*. Sevilla 2007, 339.

¹⁹ Poznati su citati Cervantesovog doživljaja tog događaja: „...la más memorable ocasión que vieron los pasados siglos, ni esperan ver los venideros...“ (*Novelas ejemplares*, 1613); „la más alta ocasión que vieron los siglos pasados, los presentes, ni esperan ver los venideros“ (Prolog *Don Quijotea*, 1615). *Isto*, 351.

²⁰ „*La Sevilla del siglo XVI*“. Atribuido a Alonso Sánchez Coello - <http://ceres.mcu.es/pages/>

U XVIII poglavlju, koje nosi naslov *El General Turco saquea la costa de Candia, y asedia à Cataro*,²¹ a započinje informacijom o isplovljavanju Ali-pašine flote od 233 galije iz Carigrada i obavijestima o pustošenju Krita, Zanta, Kefalonije, naselja i utvrđenja na grčkoj i albanskoj obali, navode se zatim i naši krajevi. Herrera ističe da je osmanska vojna sila u Drimskom zalivu (*golfo de Ludrin*) zauzela Ulcinj i Budvu, kao i Bar, koji joj je predao *Alexādro Donado*, mletački plemić, njegov upravitelj.²² Napuštajući taj dio jadranske obale s više od 4.000 zarobljenih (*esclausos*), osmanska flota je u jednoj snažnoj buri izgubila četiri galije,²³ s čime su turski zapovjednici ipak bili zadovoljni, ali ne i general Ali-paša, budući da nije uspio da podjarmi Kotor, vrlo važno mjesto u velikoj blizini Italije i poznatu luku.²⁴

Kotor je, proslavivši se, kako navodi Herrera, odbranio Mateo Bembo od sve armade i kopnene vojske koje je 1539. predvodio Barbarossa - ohol zbog zauzimanja Herceg Novog (*Castel Nouo*), utvrđenja u Kotorskom zalivu – kao i zbog smrti tri hiljade srčanih Španjolaca, koji su poginuli boreći se, prevazilazeći u velikodušnoj hrabrosti sve ljudske vrline.²⁵ Herrera se osvrnuo i na poziciju Dubrovnika pred Lepantsku bitku, kojem je posebno, nastojanjem pape i Filipa II, savezničkim ugovorom garantovana bezbjednost i nepovredivost teritorija.²⁶

Osim pomorske sile, „nad“ Kotorom je pristigla kopnena vojska, donoseći strah obali Italije (*...poniendo en temor a quella costa de Italia*), koja je nastojala da s velikim naporom očuva okolne krajeve.²⁷ Dok se s mora i kopna temeljito stezao obruč oko Kotora, kojem je, zbog velikog iskustva napadača, slijedilo zauzimanje, stigla je vijest da je *Don Iuan* s hrišćanskom armadom doplovio u Messinu. Zbog toga je dignuta opsada, a u Carigrad poslat glasnik da bi saznao Selimovu volju.²⁸

SimpleSearch?Museo=MAM. Licensed under Public Domain via Wikimedia Commons - http://commons.wikimedia.org/wiki/File:La_sevilla_del_sigloXVI.jpg#mediaviewer/File:La_sevilla_del_sigloXVI.jpg (28. 1. 2015).

²¹ Fernando de Herrera, *Relacion de la guerra de Cipro, y svcesso de la batalla Naual de Lepanto. Escrito por Fernando de Herrera, dirigido al Ilustrissimo y Ecelentissimo Señor dō Alōnso Perez de Guzman el Bueno, Duque de Medina Sidonia, y Conde de Niebla. En Sevilla, Por Alonso Escruano Impressor de Libros. 1572, 99.*

²² „Y en el golfo de Ludrin tomo tābien a Dulcino y Buda, y Antiuari, la qual le rindio Alexādro Donado noble veneciano y su gouernador.“ F. de Herrera, *n.d.*, 101.

²³ G. P. Contarini iste godine navodi da je u vodama kod Bara razbijeno osam turskih galija. G. P. Contarini, *n.d.*, 30.

²⁴ „...el general Turco sin hazer intermission alguna sobre Cataro, lugar importantissimo, y muy vezino a Italia, y famoso puerto.“ F. de Herrera, *n.d.*, 101-102.

²⁵ *Isto*, 102.

²⁶ „Y que Raguça con toda su tierra y lugares y hazienda, ni por mar ni por tierra pudiesse ser ofendida o molestada de los de la liga, sino fuesse por alguna causa justa, como pareciesse al sumo Pontifice, y sucesores suyos.“ *Isto*, 85.

²⁷ *Isto*, 102.

²⁸ *Isto*.

U dvadesetom poglavlju, naslovljenom *La armada parte de Mecina, y va à Corfu*, hrišćanski saveznici su odlučili da se pođe u pravcu Taranta i saznaju vijesti o kretanju osmanskih snaga te Gil de Andrade obavještava da je Ali-paša obustavio opsijedanje Kotora i otplovio u pravcu Valone.²⁹ Poglavlje XXIII, koje izvještava o popunjavanju pašine vojske i njenom pristizanju pod Lepant, saopštava i da je Selim Ali-paši naložio da zauzme *Cataro, y Corfu*.³⁰

Konačno, u završnim redovima djela, u kojima se govori o bijegu Uludž-Alije (Euldž-, *Ochiali*, Uluç Ali Reis),³¹ sudbini Pertav-paše³² i ishodu Lepantske bitke, navodi se da su Turci izgubili gotovo 20.000 ljudi i oko 240 plovila, da je oslobođeno više od 12.000 zaslužjenih hrišćana (*esclauso Christianos*), a među njima je bio i dio onih koju su zarobljeni u Ulcinju i Baru³³

²⁹ „...el cerco que estaua puesto sobre Cataro, y ido a la Velona...“. *Isto*, 129.

³⁰ *Isto*, 148.

³¹ „...solo Ochiali escapo...“; *Isto*, 190. Up.: „Luciali, uedendo che i Turchi haueuano perduto la giornata, con tutte sue fuste e galere, (che si dice ch'erano uenti legni mal trattati) scampò uia.“ *Le historie venetiane del clarissimo S. Pietro Giustiniano, nobile venetiano*. Di nuouo riuedute, & ampliate, *Nelle quali si contengono tutte le cose notabili, occorse dal principio della fondatione della Città, sino all' anno MDLXXV*. Pur' hora in lingua volgare tradotte. *Con li Sommari, & la Tauola delle cose degne di memoria*. Con privilegio. In Venetia. Apresso Lodouico Auanzo, MDLXXVI., Libro decimosesto, 346.

³² „...el qual no se supo, si era muerto, o herido, antes se creia que vuiesse ido a fondo con su galera.“ F. de Herrera, *n.d.*, 190.

³³ Up.: „U rečenom boju poginu nevoljni arkibiskup Bara, Bruni rečeni, na veslu sužanj. Radi straha i male vrijednosti svoga vladavca, komu kako obeća kapetan paša, tako i /u'čini ga izvrći u Dubrovnik, oružje mu ne htje dati (A. Donatu, prim. S. M.), cijeneći nedostojan da ga nosi, pokle tako zločesto u tvrdini grada ončas preda se, a Ivana Bruna, arkibiskupa barskoga za sužnja uzdrža i u verzi na veslo stavi, s ostalijem koji se njegovolj' nevjeri bjehu predali, ufajući da im neće na manje doći milosti obećanoj/.“ U drugoj verziji djela A. Zmajevića, u sredenom kazivanju o bici s Osmanlijama, opisana je sudbina barskoga nadbiskupa: „Ivan Bruno, arkibiskup rečeni, koji na Sboru tridentinskomu bi, u verige svezan, s obrivanom glavom i bradom, po načinu nevoljnih sužanja, na veslo bi postavljen i potom toga u boju kršćanskih brodova s turskima kod Lepanta od nekoga Španjula vojnika, Turčin da je cijenjen, čovjek naukom, vjernošću i dostojanstvom izvršan, nevoljno utučen bi.“ Andrija Zmajević, *Ljetopis crkveni*, Književnost Crne Gore od XII do XIX vijeka, Tom II, Cetinje 1996., 480-481. Brat barskog nadbiskupa, miljenika Carla Borromea, bio je malteški vitez; „Giovanni Bruni, degno Fratello di Gasparo Cavaliere di Malta, e Commendatore di Costanza. Col dovitoso Capitale dell' Ecclesiastiche virtù s'apri l' adito nella gratia più che nella Corte del Santo Porporato, & Arcivescovo di Milano Carlo, dal quale stimossi degno del suo benignissimo affetto. Nè qui arrestando de felici progressi il corso, acquistò tanto d' estimatione nella publica Fama, che al veridico rimbombo di questa in Roma fù egli insignito della Tiara Arciepiscopale...“. Paolo Naldini, *Corografia ecclesiastica o' sia descrizione della città, e della diocesi di Giustinopoli, Detto volgarmente Capo D' Istria*. In Venezia. Apresso Gierolamo Albrizzi. M. DCC, 247-248. Uludž-Alija je napustio Lepantsku bitku uništivši zapovjedničku galiju Maltežana i odnijevši zastavu njihovog reda. Jorjo Tadić, *Španija i Dubrovnik u XVI v.*, SKA, Knjiga XCIII, Društveni i istoriski spisi, knjiga 41, Beograd 1932, 99.

(...y entre ellos se hallo parte de los presos en Dulcin y Antiuari).³⁴

Kada je riječ o gradovima današnjeg Crnogorskog primorja, ukazujući na njihovu liminalnost, Herrera pravi razliku između područja Drimskog zaliva (*golfo de Ludrin*), u kojem su smješteni Ulcinj, Bar i Budva - i Albanije, kojoj pripada Sopot (...*tomo en el canal de Corfu a Sopoto pequeño lugar de la Albania, ...*).³⁵ Kotor je *muy vezino a Italia* i njegovo osvajanje bi za nju bila prijetnja, a u Kotorskom zalivu se nalazi Herceg Novi („*Castel Nouo fortaleza enel golfo de Cataro*).³⁶

Osim što su ga proslavile patriotske *canciones*,³⁷ Herrera je cijenen i zbog manirističke, lirike bogate metaforama. Poštovalac talijanske poezije, posebno se divio španskom pjesniku Garcilasu de la Vegi, koji je uticao na njegovu metriku.³⁸ *OBRAS DE Garci Lasso de la Vega con anotaciones de Fernando de Herrera* (Sevilla, 1580), razmatraju teoretsku pozadinu Herre-rine poezije i potvrđuju Garcilasovo djelo; u težnji da istakne vrline španskih ratnika i sjaj njihove slave, autor je možda ostavio prostora i za sebe.³⁹ Herre-rin kastiljanski prijevod stihova glasovitog kotorskog humaniste Ludovica Pascalea, uvršten u knjigu objavljenu 1580. u Sevilli, ishod je komunikacije koja se na različitim nivoima tokom renesanse intenzivno odvijala na Sredozemlju.⁴⁰

Garcilaso de la Vega (Toledo, oko 1501 – Nizza, 1536), tjelesni čuvar Karla V i član Reda sv. Jakova koji je učestvovao u ratnim kampanjama u Italiji, Njemačkoj, Tunisu i Francuskoj, smatra se jednim od najvećih pjesnika španske književnosti.⁴¹ Njegovo napuljsko poznanstvo s Luigijem Tansillom pruža posebnu istorijsko-poetsku perspektivu na španske vrijednosti, heroizam i gubitak Herceg Novog 1539. g., kojima takođe svjedoče Gutierre da Cetina i Fernando de Herrera:

„Esta desnuda playa, esta llanura
d’astas i rotas armas mal sembrada,
do acabò el vencedor la Ibera espada,

³⁴ F. de Herrera, *n.d.*, 190.

³⁵ *Isto*, 101.

³⁶ *Isto*, 101-102.

³⁷ Njegova *Canción en alabança de la divina magestad por la vitoria del Señor Don Juan* objavljena je 1591. g. Rosa Margarita Cashedo Barreiro, *Las naves de Lepanto. Las glorias de Jerónimo Corte Real, Quintana. Revista de Estudios do Departamento de Historia da Arte*, núm. 11, Santiago de Compostela 2012, 125.

³⁸ Savo Marković, Španjolsko-atlantska obzorja Ludovica Pascalea, *Hrvatski glasnik*, Godina XI, Br. 93, Kotor 2013., 51.

³⁹ *Isto.*; Inoria Pepe Sarno, *Il senso della storia in alcuni sonetti di Fernando de Herrera, Estudios en homenaje a D. Claudio Sánchez Albornoz en sus 90 años*, t. V, Ávila – Buenos Aires 1990, 308.

⁴⁰ S. Marković, Španjolsko-atlantska obzorja Ludovica Pascalea, *n.d.*, 51, 53.

⁴¹ *Isto*, 52.

es d'España sangrienta sepultura.
 Mostrò virtud su precio, i la ventura
 negò el sucesso, i diò a la Muerte entrada; ...“.⁴²

Cijena vrline, koju su Španci pokazali masovnom pogibijom u Herceg Novom, bila je zaloga uništenja neprijatelja u gradu za koji se Ludovico Pascale nadao da će biti vraćen:

„...ploveći hitro po pučini sinjoj ka ilirskom žalu,
 željno dobiće luku ne osjetiv nikakvu štetu.

...vidim kako pod kulom vijore Hercega-Novog pobjedni znakovi
 Orla...“.⁴³

Herrera, koji je uticao na Góngoru i Calderóna, već je 1580. pisao opštu istoriju svijeta do smrti Karla V, koja je posebno tretirala poduhvate u kojima je učestvovalo špansko oružje, a koji su po njemu nepravedno ili sa zavišću opisivani od stranih pisaca.⁴⁴ Djelo kojem je autor shodno svojim nazorima pridavao veliku važnost, vjerovatno je do 1590. g. bilo završeno, ali je međutim izglumljeno.⁴⁵

Portugalska perspektiva

U putopisu fra *Pantaliama d'Aveira*, portugalskog hodočasnika u Svetu Zemlju, nastalom 1563.⁴⁶ i objavljenom potkraj XVI stoljeća, nalazi se tek kratka referenca na Crnogorsko primorje („*Cotaro com as mais ilhas & terras sugeitas a senhoria d'Araguza. Viemos costeando a Macedonia, & Epiro...*“).⁴⁷ Međutim, ono što plijeni je simpatija koju iskazuje za stanovnike

⁴² I. Pepe Sarno, *n.d.*, 316.

⁴³ „*Ad pontificiae classis praefectum Marcum Grimannum*“; Ljudevit Pasković, *Sveti plamen*, Priredio i stihove s italijanskog prepjevao Radoslav Rotković, sa latinskog Šimun Šonje, Titograd 1987, 272-273.

⁴⁴ I. Pepe Sarno, *n.d.*, 309.

⁴⁵ *Isto*.

⁴⁶ Pantaleão d'Aveiro je, prolazeći Veneciju i Krf, na putovanju proveo dvadeset mjeseci. Pristigavši u Jaffu u aprilu 1563, preko Damaska, Egipta i iz Tripolija se vratio u Evropu u novembru 1564. Gérard Nahon, *Saudade: Portuguese Testimony to Jewish Nostalgia in Jerusalem and the Galilee in the Sixteenth Century*, *Hispania Judaica Bulletin*, No 8 5771, 2011, 125-127. U Svetu zemlju su, posebno u XIV v., pristizali hodočasnici i misionari s današnjeg Crnogorskog primorja. U XV st. se bilježe i kao veslači na galijama; knjiga računa Mlečani-
 na F. Querinija, zapovjednika galije koja je 1414. prevozila hodočasnike u Jaffu, navodi 173 veslača, od kojih je jedan bio iz Bara. Neven Budak, *Putovanje Ivana VIII. Paleologa i patrijarha Josipa II. duž istočne jadranske obale*, *Spalatumque dedit ortum*, *Zbornik povodom desete godišnjice Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu*, Split, 2014, 279-280.

⁴⁷ *Pantaliām D'Aveiro, Itinerario da Terra Sancta, e sva particularidades, composto por Frey Pantaliām D'Aveiro, Dirigido ao Illustrissimo, & Reuerendissimo senhor Dom Miguel de Castro digniŕimo Arcebispo de Lisboa Metropolitanano. Em Lisboa em casa de Simão Lopez. M.D.LXXXIII.*, 6v.

istočnojadranske obale, posebno Dalmacije.⁴⁸ Moguće da je na Aveirov osjećaj bliskosti sa stanovnicima dalmatinske obale imao uticaja i njegov saputnik, franjevac *Bonifacio d'Araguza* (*Bonifacius Stefanus Ragusinus*), biskup Stona od 1564. g.⁴⁹ Takav osjećaj nalazi se i u stihovima luzitanskog pjesnika Jerónima Corte-Reala.

Lisabon 1578: Jerónimo Corte-Real

Jerónimo Corte-Real, ratnik i epski pjesnik, rođen je oko 1530/33, u Lisabonu ili - prema nekim piscima - na ostrvu Terceira, na Azorima, u plemićkoj porodici otkrivača i kolonizatora Nove Zemlje. Gaspar Corte-Real, koji je 1500/01. plovio do Labradora i arktičkih voda, otvorio je Portugalcima nova ribolovna područja kraj obale Newfoundlanda. Kako je bilo uobičajeno za plemiće toga doba, Jerónimo se borio u Africi (Maroku) i Indiji. Prema predanju, učestvovao je u bici za Tanger, 18. maja 1553, kada je poginuo Dom Pedro de Meneses. Navodi se i da je bio zarobljen kod Alcácer Quibira.⁵⁰ Po povratku kući, oko 1570/71, ostatak života je proveo povučeno. Godine 1578, međutim, uoči pohoda na Afriku, svoj je mač stavio na raspolaganje kralju Sebastijanu, ali ga je monarh dispenzirao, kako se vjeruje, zbog njegovih godina. *Jornada de África* će se pokazati fatalnom.⁵¹

⁴⁸ „...começauamos de costear pola Dalmacia patria de béaumentado papa & martyr S. Caio, & do glorioso doctor S. Hieronymo... A gente em tudo muy diferente de toda outra demim de aquelle tēpo vista. Todo, assi homēs como molheres, de grãde estatura: secos, descordados, descalços & mal enroupados. O trage das molheres, assi no vestido como no toucado, ao modo das freiras leygas de sancta Clara, a qª chamão veleiras, & andão por fora, & assi homēs, como molheres vestidos de pardilho. Tiue grãde cōtentamēto em ver a quelle trage tão honesto, vindome a memoria a honestidade de nosso Portugal, por andar enfadado, & inda escandalizado de uer os deshonestos trages de Italia, onde as molheres, todas andão em corpo, & não a honestidade... achamos na quella gente húa gradissima familiaridade, & sobremaneira domesticos.“ P. D’Aveiro, *n.d.*, 6.

⁴⁹ Bonifacije Drkolica (*Bonifacius de Stephanis, Darcoliza*, Lopud, oko 1504 – Temišvar, 1581/82) je kao vikar Provincije 1550. imenovan za gvardijana u Jerusalimu i kustosa Svete zemlje. U Jerusalim je stigao 1551, a mandat, uspijevajući da uredi samostan Sv. Spasa za sjedište Kustodije Svete zemlje, završio 1560. g. Na izričitu papinu želju, ponovo je izabran za kustosa, stigavši u Jerusalim poslije Uskrsa 1563. Portugalski franjevac je 1563/64. ocrtao njegov fizički i duhovni portret. Na molbu dubrovačkog Senata, Drkolica je 17. XI 1564. izabran za stonskog biskupa. Pisac više spisa, izdao je vodič po Svetoj zemlji - *Liber de perenni cvltu Terrae Sanctae, Et de fructuosa ejus Peregrinatione* - štampan u Veneciji 1573. godine. Cecilijan Stanislav Brlek, „Drkolica, Bonifacije“, *Hrvatski biografski leksikon*, 3, Zagreb 1993., 612-613; G. Nahon, *n.d.*, 127.

⁵⁰ Aude Plagnard, *La Felicísima Victoria de Jerónimo Corte-Real, una epopeya fronteriza*. 2009. <http://ha.archives-ouvertes.fr/hal-00682814> Submitted on 27 Mar 2012 (22. 2. 2015), 44.

⁵¹ A. Plagnard, *La Felicísima Victoria, n.d.*, 44. Carlos Alberto Sequeira Varela, *Apontamentos de literatura portuguesa*, Poesia quihentista – parte II (Lirismo – Epopeia), (s. 1.) 2013, 43.

Jerónimo je bio tijesno povezan ne samo s onovremenim visokim plemstvom, već i s literatama; u braku sa D. Luísom da Silva, kćerkom pjesnika Jorge de Vasconcelosa, međutim, nije imao djece.⁵²

Pored toga što je bio poeta i vojnik, Corte-Real se bavio muzikom i slikarstvom. Ilustrovao je svoje poeme, a atribuiraju mu se manirističke slike *Almas* odnosno *Mocidade e Velhice*, sačuvane u crkvi Sv. Antuna u Évori.⁵³ Pripadnik reda Hrista od 1561, bio je i prokurator tamošnje crkve Milosrđa.⁵⁴

Smatra se da su sva poetska djela, kojima je posebno promišljena dekadencija portugalske imperije na kraju XVI vijeka, nastala u kasnijoj životnoj dobi autora, na njegovom imanju Vale de Palma u blizini Évore.

Najstarija pjesma Corte-Reala je elegija epistolarno upućena Francisu de Sà de Menesesu.⁵⁵ *Druga opsada Diua* (*Sucesso do Segundo Cerco de Diu, estando Dõn Joham de Mazcarenhas por Capitam da fortaleza. Año de 1546*), epski spjev od 21 pjevanja, posvećen kralju D. Sebastijanu, odnosi se na istorijski opsadu utvrđenog ostrva i pokušaj uništenja portugalske suprematije na Indijskom okeanu. Iako slavi vojne poduhvate Joãoa de Mascarenhasa, djelo propituje legitimitet ekspanzije na Orijentu. Iluminirani manuskript prve epopeje na portugalskom jeziku, napisane između 1562. i 1569,⁵⁶ štampan je 1574. godine.

Felicissima Victoria Concedida del cielo al señor don Iuan de Austria, en el golfo de Lepanto de la poderosa armada Othomana. En el Año de nuestra saluación de 1572, epski spjev u 15 pjevanja koji slavi pobjedu Don Juana od Austrije nad Turcima na Lepantu, objavljen je kod Antónia Ribera u Lisabonu 1578. g. Emblematična epopeja, poznata i pod nazivom *Austriada*, uzdiže Filipa II, pri čemu je njegov polubrat dostojanstven i odan izvršilac ratnog poduhvata.⁵⁷ Da bi bolje predočio duh pobjednika, prisjećajući se maternjeg govora done Brites de Mendoça, Corte-Real je, vjerovatno 1575, djelo monarhističke propagande⁵⁸ napisao na kastiljanskom jeziku.⁵⁹ Kralj Filip

⁵² R. M. Cashedo Barreiro, *n.d.*, 126.

⁵³ Hélio J. S. Alves, Corte-Real, a Evolução da sua Arte, *Península. Revista de Estudios Ibéricos*, Nº 2, Faculdade de Letras da Universidade de Porto, Porto 2005, 187.

⁵⁴ A. Plagnard, *La Felicísima Victoria*, *n.d.*, 1.

⁵⁵ H. J. S. Alves, *n.d.*, 172.

⁵⁶ „... a sua oferta a D. Sebastião não tenha ultrapassado o ano de 1568, provavelmente como prenda de entronização do rei.“ *Isto*, 176.; A. Plagnard, *La Felicísima Victoria*, *n.d.*, 43, 45.

⁵⁷ R. M. Cashedo Barreiro, *n.d.*, 133.

⁵⁸ Završetak djela prethodi tenzijama Portugala i Španije u kontekstu ratnih pohoda u sjevernoj Africi (1574-78.) i nasljeđivanja portugalskog trona od strane Filipa II (1580). A. Plagnard, *La Felicísima Victoria*, *n.d.*, 24-25, 39-40, 45.

⁵⁹ „... la lengua y frasis castellana escogí, aunque murmurado y argüido de algunos de mi patria...“. R. M. Cashedo Barreiro, *n.d.*, 126. Iako ga je napisao Portugalac, ep je smatran jednom od najcjenjenijih književnih djela na kastiljanskom jeziku tokom dva vijeka po objavljivanju. H. J. S. Alves, *n.d.*, 184.

II je 8. novembra 1576. prihvatio posvetu djela laskavim riječima⁶⁰ i prilikom boravka u Portugalu posjetio pjesnika u Évori.

Sepúlvedin brodolom (Naufrágio e Lastimoso Sucesso da Perdição de Manuel de Sousa Sepúlveda & Dona Leonor De Sá Sua Mulher & filhos, vindo da India... que se perdeo no cabo de boa Esperança, na terra do Natal), epski spjev u 17 pjevanja, visoko cijenjen u Portugalu, opisuje tragični brodolom na afričkoj obali, smrt D. Manuela Sepúlvede i njegove prelijepe žene i male djece, nesreću čiji je opis inspirisan osjećajnim stancama Camõesovih *Luzitanaca*. Epsko pjevanje su 1594. objavili Jerónimovi nasljednici, nekoliko godina poslije njegove smrti. Corte-Realova meditativna poema *Auto dos Quatro Novísimos do Homem, no Qual Entra também uma Meditação das Penas do Purgatório*, objavljena je 1768. g. u Lisabonu.⁶¹

Osim pomenutih, autoru se pripisuje još nekoliko djela, nastalih od 1560.⁶² Corte-Real je umro 15. novembra 1588, a sahranjen narednog dana, u Évori.

Ne samo pjesnička harizma, već i drugi autorovi kvaliteti, doprinijeli su njegovoj slavi među savremenici. Pročuo se i proslavio kao epski pjesnik u Evropi i Indiji prije Camõesa.⁶³ U vrijeme smrti Jerónima Corte-Reala, u Portugalu svako „de sua fidalguia, habilidades, & bondade deixa de ter muito conhecimento.“⁶⁴ Njegova poezija, međutim, s izuzetkom *Sepúlvedinog brodoloma*, gotovo sva u epskom slobodnom desetercu, notorno pohvalne intonacije, teško je podnosila test vremena. Kritičari kasnijih generacija su odbili da preuzmu procjenu Jerónimovih savremenika, koji su ga smatrali ravnim Camõesu, ako ne i značajnijim. Opsežna pjevanja se ističu izolovanim, slikovitim i deskriptivnim stihovima, u kojima mu je fantazija poprimala vigoroznu, reprezentativnu živost.⁶⁵

⁶⁰ Hieronymo Corte Real, *Felicissima Victoria Concedida del cielo al señor don Iuan de Austria, en el golfo de Lepanto de la poderosa armada Othomana. En el Año de nuestra saluación de 1572*. Compuesta por Hieronymo Corte Real, Cauallero Portugues. 1578. [q fve impresso en Lisboa por Antonio Ribero. Año de M.D.LXXVIII], 4.

⁶¹ Luís Fardilha, *O Auto dos Quatro Novísimos do Homem* de Jerónimo Corte-Real, *Os «Últimos fins» na cultura ibérica (XV-XVIII)*, Rev. Fac. Letras – Linguas e Literaturas, Anexo VIII, Porto 1997, 187.; H. J. S. Alves, *n.d.*, 187.

⁶² To su: *Tercetos a Francisco de Sà de Meneses*, vjerovatno *Epílogo dos Capitães da Lusitânia* (koji je izgubljen) i *Tercetos a D. Simão da Silveira, sobre uma pintura da Mocidade e Velhice*. Nije moguće utvrditi hronologiju sljedećih tekstova: *Elegia a uma dama natural de Évora*, *Soneto*, *Glosa a um mote*, *Epigrama duplo*, *Perdição de el-Rey D. Sebastião em África e das calamidades que se seguiram a este Reino* (čiji su fragmenti publikovani u XVIII v.), *Comédias em prosa portuguesa*. H. J. S. Alves, *n.d.*, 190.; A. Plagnard, *La Felicísima Victoria*, *n.d.*, 45.

⁶³ H. J. S. Alves, *n.d.*, 176.

⁶⁴ *Isto*, 171.

⁶⁵ Jerónimo Corte Real, *Infopédia* [em linha]. Porto: Porto Editora, 2003-2015. [consult. 2015-01-19 09:40:25]: [http://www.infopedia.pt/\\$jeronimo-corte-real.](http://www.infopedia.pt/$jeronimo-corte-real;); C. A. Sequeira

Reinterpretirajući antičke uzore, posebno horacijevsku izreku *ut pictura poesis*, kako bi naracija zadobila mitološku dimenziju, Corte-Real je spjev *Felicissima Victoria Concedida del cielo al señor don Iuan de Austria*, kao i druga svoja djela, svojeručno ilustrovao.⁶⁶ Gravire čije je autorstvo diskutovano,⁶⁷ po jedan iluzionistički prizor ispred svakog pjevanja, našli su se na izdanju iz 1578. g.

Pribjegavanje mitologiji i natprirodnom obezbijedilo je humanističkom spjevu matricu na kojoj su se susretali imaginarni i stvarni, paganski i hrišćanski svijet.⁶⁸ Hipnotički, ikonografski obrazac sna, kojim knjiga započinje, utemeljen je u helenističkom nasljeđu.⁶⁹ U *Prvom pjevanju*, alegorija Rata koja se izdigla iz pakla ubjeđuje usnulog Selima II (1524/74., sultan od 1566) da osvoji Kipar. Inicijalna ilustracija pokazuje i boga Marsa (jednog od glavnih protagonista Corte-Realovog poetskog imaginarija), pored sultanovih nogu, koji ga, zbog politički i vojno oslabljenog hrišćanstva, zove u borbu.⁷⁰

Sultan poziva paše, izlaže im razloge koji opravdavaju njegove pretenzije⁷¹ i naređuje im da se Kipar osvoji, za što se priprema moćna i snažna armada. Odmah se daje i opis svih krajeva koji se nalaze u osmanskoj carevini;

„En la oppulenta Europa tienes toda
Trácia: con la Thessalia tan antigua:
Tienes a Macedônia, y a Bulgária:
Servia: Mißia, Valáchia, y Transilvânia.
Tienes mas a Moldâvia y a Raguça,
Tienes Dalmácia, Epiro con sus fuentes,
Y tienes la Morêa conocida
Por el Egeo, & Ionio, que la abraçan.“⁷²

Drugo i Treće pjevanje se odnose na opsadu i osvajanje Nikozije,⁷³ a

Varela, *Apontamentos de literatura portuguesa, n.d.*, 43.

⁶⁶ H. J. S. Alves, *n.d.*, 192-199.; R. M. Cashedo Barreiro, *n.d.*, 127.

⁶⁷ Up.: H. J. S. Alves, *n.d.*, 189, 191.

⁶⁸ R. M. Cashedo Barreiro, *n.d.*, 127.

⁶⁹ *Isto*, 127-128.

⁷⁰ Propagandni karakter Corte-Realovog djela zasnovan je i na okolnostima koje su prije Lepantske bitke, posebno za države na Iberijskom polustrvu, predstavljale izrazitu opasnost: mavarskoj pobuni u Granadi (1568/70) i mogućnosti povezivanja muslimana na dvije strane Mediterana. To je odlučnim protivnapadom trebalo preduprijeti, te Filip II svojeg polubrata don Juana od Austrije imenuje za generalnog kapetana mora. *Isto*, 128, 130; A. Plagnard, *La Felicissima Victoria, n.d.*, 5.

⁷¹ U njihovoj eksplikaciji se može razlučiti Herrerin uticaj. A. Plagnard, *La Felicissima Victoria, n.d.*, 6.

⁷² H. Corte Real, *Felicissima Victoria Concedida del cielo al señor don Iuan ... n.d.*, 6v, 7.

⁷³ Otomanska flota je isplivala iz Carigrada u junu 1570; Nikozija je opkoljena 25. jula, a grad

zatim je u strukturu djela ponovo unijeta scena profetskog sna. U *Četvrtom pjevanju* se Ali-paši, personifikaciji opasnosti za hrišćane na Sredozemlju,⁷⁴ u oniričnoj atmosferi, dok u Carigradu pred isplavljenje posmatra zvjezdano nebo, ukazuje Selim I, otac sultana Sulejmana.⁷⁵ Odvodi ga u hram boga Marsa, gdje mu, upozoravajući ga na opasnost, pokazuje statue hrišćanskih heroja, čije opisivanje doprinosi veličanju budućeg neprijateljskog trijumfa.⁷⁶ Na kraju, nakon glasovitih španskih kapetana, tartarski prorok Ali-paši (sultanovom zetu) pokazuje posljednji, kip don Juana od Austrije, objavljujući poraz koji će njegova proslavljena vojska doživjeti od tog principa.⁷⁷ Osim brojnih Španaca, statuama je privilegovano i 17 Portugalaca, koji podsjećaju na ratne uspjehe u sjevernoj Africi, dok se repetitivno aludira na portugalsku kraljevinu.⁷⁸ Corte-Real pored španskih rodaka i portugalskih predaka („pues ilustraba / Con su persona y sangre y casa antigua“⁷⁹) pominje i svoj književni uzor, ratnika i pjesnika Garcilasa de la Vegu, kojeg je slavio opisujući krvavu kiparsku opsadu.⁷⁹ Takođe, odaje poštovanje španskim vojnim zapovjednicima (Francisco Sarmiento,⁸⁰ Machin de Munguia⁸¹)

je osvojen 9. septembra. Pijali-paša se vratio u Carigrad, a zatim je nastupio zimski interval. A. Plagnard, *La Felicísima Victoria*, n.d., 41.

⁷⁴ R. M. Cachedo Barreiro, n.d., 129.; A. Plagnard, *La Felicísima Victoria*, n.d., 9.

⁷⁵ Selim I, za čije je kratke vladavine (1512/20) Osmansko carstvo doživjelo veliku ekspanziju, posebno na prostorima Sirije i Egipta, bio je svojevremeno najpoštovaniji španski protivnik, paradigma strašnog Turčina. A. Plagnard, *La Felicísima Victoria*, n.d., 42.

⁷⁶ *Isto*, 10, 18.

⁷⁷ H. Corte Real, *Felicísima Victoria Concedida del cielo al señor don Iuan de Austria*, ... n.d., 49.

⁷⁸ A. Plagnard, *La Felicísima Victoria*, n.d., 10, 24. Lara Vilà, „Historia Verdadera“ y propaganda política: La *Felicísima victoria* de Jerónimo Corte Real y el modelo épico de Virgilio, „*Res publica litterarum*“ *documentos de trabajo del grupo de investigación ‚nomos‘*, Madrid. 2005-5, 10.

⁷⁹ Otvarajući i druga pitanja njegove recepcije u Portugalu, pominjanje ove znamenite ličnosti iz doba Karla V najprije indicira na Corte-Realove komparacije i tretiranje ljubavnog razočaranja. A. Plagnard, *La Felicísima Victoria*, n.d., 32, 34-35.

⁸⁰ Francisco de Sarmiento se vojnički formirao u Kastilji; 1531. g. je kao kapetan zapovijedao terciu koji se borio u Italiji. Postao je *maestre de campo* odnosno komandant *Starog tercia* u Napulju, kontrolišući taj prijestoni grad, provincije Beneventa i Caserte, ostrvo Capri, garnizone castel de Oro, Rocasecca i Herceg Novi. „Francisco de Sarmiento, el Alatraste burgalés“ – *Diario de Burgos*, <http://www.diariodeburgos.es/noticia.cfm/Vivir/20110703...> (1. 8. 2011.), 1.

⁸¹ „Esse fuerte Machin es de Munguia, / Valeroso Español, vn leon fiero: / Que solo a nuestra armada resistiendo, / Con toda peleõ, sin ser vencido.“ H. Corte Real, *Felicísima Victoria Concedida del cielo al señor don Iuan de Austria* ... n.d., p. 59. Machín de Munguia y Millán, bivši kapetan tercia Málaga i Nice, istakao se u borbi za Herceg Novi, predvođeci branioce s velikom hrabrošću. Kad su se Španci, pretrpjevši velike gubitke, s ranjenicima povukli u gradske zidine, ostavili su srušeni kaštel u ruke Barbarossi. Od kapetana koji su branili kaštel preživjela su dvojica, od kojih je jedan bio Munguia. Zarobljenom Machínu de Munguia Barbarossa je ponudio slobodu i mjesto u svojoj vojsci. Munguia je odbio po-

koji su izginuli ili bili zarobljeni ne uspjevši sačuvati osvojeni Herceg Novi.

U *Petom pjevanju* se prikazuje kako osmanska armada, ojačana kod Negroponta vojnicima iz Moreje i korsarima lukavog *Ochialija*, kralja Al-žira, pustoši naselja na Kritu, Zantu i Kefaloniji, ubijajući i zarobljavajući mnoštvo njihovih žitelja.⁸² To je atmosfera koja dočarava i stanje pred napad na Kotor:

„Va se con esta presa el enemigo,
Y a Câtaro fortißima demanda.“⁸³

Djela koja su na Iberijskom poluostrvu (posebno Pedra de Ovieda, Jerónima Costiola i Fernanda de Herrere), kao i u Italiji, nastajala neposredno nakon okončanja Lepantske bitke, nisu bila namijenjena samo renesansnim eruditama, već i široj publici.⁸⁴ *Relación de la guerra de Chipre* seviljskog poete utiče da španska historiografija ističe odnosnu nacionalnu komponentu Svete lige.⁸⁵ Narativna strategija i diskurs djela otkrivaju kako su pristizala obavještenja⁸⁶ o okolnostima koje su vodile sukobu, a navedeni i drugi autori nisu konsultovali samo dokumente, već i svjedoke.⁸⁷ Pri tome, evidentna je i poetizacija neposredne prošlosti pod snažnim uticajem portugalske epike. Slijed zbivanja je posebno kod Corte-Reala prekidano mitološkim digresijama, inače prisutnim kod preporodnih autora - poput Camõesa u *Luzitancima* - epopejom kojom se, pored Vergilijeve *Eneide*, autor literarno i estetski inspirisao.⁸⁸

Podsjećajući na događaje iz 1539. godine, Corte-Real se detaljno osvrće na Barbarossin napad na mletački grad, vrlo važan za dobrobit cijele Italije:

nudu, a zatim bio dekapitiran na kljunu admiralskog broda. Up.: Francisco Lopez de Gomara, Crónica de los Barbarrojas, *Memorial histórico español*: colección de documentos, opúsculos y antigüedades, que publica la Real Academia de la Historia, Tomo VI., Madrid 1853, 428-430.; León Arsenal, Fernando Prado, *Rincones de Historia Española*, Madrid 2008, 33; Allain Servantie, Information on Ottoman Shipbuilding and on the Moves of the Turkish Fleet to the West (1522-1547), *Archivo Mediterráneo – Clásicos Mínimos*, 24/01/2011, © CEDCS – www.archivodelafrontera.com (11. 10. 2010), 33.

⁸² H. Corte Real, *Felicissima Victoria Concedida del cielo al señor don Iuan de Austria*, n.d., 67.

⁸³ *Isto*, 72v.

⁸⁴ Samo u Španiji je tokom 1571/72. objavljeno više od desetak djela s tematikom Lepantske bitke. J. Montero, n.d., 340; R. M. Cashedo Barreiro, n.d., 130.

⁸⁵ A. Plagnard, *La Felicísima Victoria*, n.d. 3.

⁸⁶ „Trabajé a ver para este efecto las más verdaderas informaciones que me fueron possible, tomando en sustancia de aquellas que aunque de varias partes me fueron traídas al fin se reducian todas a una misma opinión.“ *Isto*, 2.

⁸⁷ R. M. Cashedo Barreiro, n.d., 130.

⁸⁸ *Isto*, 133. Redakcija *Os Lusíadas* je najvjerojatnije obavljena između 1566. i 1571. godine. A. Plagnard, *La Felicísima Victoria*, n.d. 3, 5, 12, 28, 45; C. A. Sequeira Varela, *Aponamientos de literatura portuguesa*, n.d. 39-40.

„Es Câtaro ciudad de Venecianos,
 Muy importante⁸⁹ al bien de toda Italia:
 Aqui llegô el de Argel, quando llegaua,
 De Turcos vn exercito por tierra.“⁹⁰

O kotorskom ratnom poduhvatu, koji je odjeknuo u Veneciji, mogao je saznati iz više literarnih predložaka. *Le imprese illustri, con espositio- ni, et discorsi del sig. Ieronimo Rvscelli* (Venecija, 1566), slave egzemplar- no držanje zapovjednika grada, „quando con tanto valore difese la Città di Cataro dall’empio furore di Barbarossa“.⁹¹ Da su se Osmanlije tada ugnijez- dile u ovoj luci, kao što su se gnijezdile „nel cor della Schiauonia“, navodi Ruscelli, ne bi od neprijatelja koji je zavladao djelovima Ugarske i Afrike, strašnijeg od Hanibala, više imale mira ni Mletačka Republika, niti Apulija, Rim i čitava Italija - pa ni Njemačka i Francuska.⁹² Bembov patriotizam pri- sutan je i u djelima Dolce, Sansovina i Zilettija. Pored toga je bivši kotorski rektor i providur, jedan od osnivača Akademije *degli Uniti* (1551), bio prijatelj s Giovioni i Ramusioni.⁹³

Corte-Real dalje opisuje opsadu Kotora s kopna, ušančivanje i izbor najprikladnijeg položaja za artiljerijski napad:

„Ya se planta el cañon de furia horrible:
 Endereçado a donde haga mas daño.“⁹⁴

Dok su Turci izazivali na borbu, „general de Câtaro“ *Mattheo Bêmbo*⁹⁵

⁸⁹ Mletački dužd Pietro Lando je 7. juna 1539. pisao rektoru (*rettore*) i providuru (*provveditore*) Kotora Gian Metteu Bembo da će mu poslati sve neophodno za zaštitu tog prevažnog i izuzetno dragog grada: *vi mandaremo tutte le cose, che conosceremo esservi necessarie, & che voi ne richiederete per la difensione, & conservazione di quella importantissima, a noi carissima terra*. Patricia Fortini Brown, *Becoming a Man of Empire: The Construction of Patrician Identity in a Republic of Equals, Architecture, Art and Identity in Venice and its Territories, 1450-1750*, Essays in Honour of Deborah Howard, Farnham – Surrey, England / Burlington, VT, 2013, 239, 247.

⁹⁰ H. Corte Real, *Felicissima Victoria Concedida del cielo al señor don Iuan de Austria ... n.d.* 72v.

⁹¹ „Il quale auendo allora espugnato Castel nuouo con tanta vccisione di Cristiani, se pigliaua ancor Cataro, come era sua ferma speranza, & grandissimo timor di Cristiani...“. Girolamo Ruscelli, *Le imprese illustri, con espositioni, et discorsi del sig. Ieronimo Rvscelli. Al serenissimo et sempre felicissimo re cattolico, Filippo d’Avstria*. In Venetia [Appresso Francesco Rampazetto], L’anno M.D.LXVI, 491-492.

⁹² *Isto*, 492.

⁹³ Sandra Secchi, Bembo, Giovanni Matteo, *Dizionario Biografico degli Italiani*, http://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-matteo-bembo_%28Dizionario-Biografico%29/?stampa=1 (16. 2. 2015), 1-2.

⁹⁴ *Isto*.

⁹⁵ Gian Matteo Bembo (c. 1491 – c. 1570) je bio u šestom stepenu srodstva s humanistom kardinalom Pietrom Bembom (1470-1547). Međutim, oženio mu je sestričnu Marcellu Marcellu, što je uticalo na njegov *cursus honorum*. Godine 1534. Gian Matteo je postao knez Zadra. Februara 1537. izabran je za rektora i providura u Kotoru. Juna 1538, kada je već

je nastojao da ojača zidine i tvrđave, podstičući riješenost žitelja⁹⁶ na odbranu.⁹⁷

„Pueblase la muralla a todas partes
De valientes diestrißimos soldados:
Anda por la Ciudad vn turbulento
Alboroto, que al arma, al arma grita.“⁹⁸

„Cataro“, *Viaggio da Venezia, a Costantinopoli Per Mare, e per Terra, & insieme quello di Terra Santa da Gioseppo Rosaccio con brevità descritto*, Venezia, appresso Giacomo Franco, 1598.⁹⁹

bila formirana Prva Sveta liga, Gian Matteo stiže u Kotor. Grad mu se, što je očito prema Pietrovom odgovoru, veoma dopao: *Molto mi piace non solo che siate giunto sano e salvo a Cataro, ma che il luogo vi sia piaciuto più che non pensavate, e abbiate la dimora vostra in bella e grata parte*. Planirao je da u Boku dovede svoju suprugu, ali su ga zbivanja nakon poraza flote Prve Svete lige pod komandom Andree Dorie kod Preveze u tome spriječila. Kad je Barbarossa krenuo da povrati od saveznika zauzeti Herceg Novi (u kojem je bila smještena španska posada), Mlečani su Kotoru poslali 300 ljudi, pšenicu, mahunarke, vino, sumu od 9.000 dukata, kao i dvije dobro opremljene galije. Obavještavajući admirala Vincenza Cappella, Bembo se uveliko pripremao za odbranu: *Ho sì fattamente inanimate questi popoli, & soldati, che non veggono l' hora, che 'l nemico si mostri*. Patricia Fortini Brown, Pietro Bembo e l'arte della diplomazia, *Pietro Bembo e le arti*, proceedings of a symposium held in Padua, 24-26 February 2011. Venezia 2013, 37-39, 41-43. *Ista, Becoming a Man of Empire...*, n.d., 232, 234-236, 239, 247.

⁹⁶ Još 6. avgusta 1539. Bembo obavještava admirala Cappella: *Aprresso ho fatto sopra aquesto monte collocar tante artiglierie, che e' gran bellezza a vederle, & saranno di gran terrore al nemico... Tutti mi guardano, mi osservano, & obbediscono. Ne' ho sì tosto comandata una cosa, che ella subito non sia eseguita. Et creda certo Vostra Eccellenza, che'l tutto consiste ne' capi*. P. Fortini Brown, *Becoming a Man of Empire...* n.d., 247.

⁹⁷ Usidriviši se pred Kotorom, Hajredin Barbarosa je 14. avgusta 1539. započeo s topovskom kanonadom i prijetećim pismima. Njegova navala je u gradu zatekla i Lodovica Pascalea, koji je bio u mletačkoj vojsci; u jednoj pjesmi pominje raspoređivanje straža. Lj. Pasković, *Sveti plamen*, n.d., str. 10.; P. Fortini Brown, Pietro Bembo... n.d., 43. *Ista, Becoming a Man of Empire...* n.d., 239, 247.

⁹⁸ H. Corte Real, *Felicissima Victoria Concedida del cielo al señor don Iuan de Austria ...* n.d., 73.

⁹⁹ Prikaz kolorisanog bakroreza Kotora preuzet je sa sajta dominicus.malleotus.free.fr (30. 1. 2015). O izdanju Rosacciovog putopisa v. opširnije u: Dražen Budiša, Camociev izolar i Rosacciev putopis, *Viaggio da Venetia, a Costantinopoli : Per Mare, e per Terra, & insieme quello di Terra Santa : Nel quale, oltre à Settantadui disegni, di Geografia, e Corografia si*

Nakon što je „zastrašujuća baterija“ razmještena po okolnim poljima, počeo je žestok okršaj u kojem su hrišćanski branioци grada¹⁰⁰ hrabro odgovarali napadačima:

„La gente baptizada con esfuerço
Responde con igual daño a los Turcos.“¹⁰¹

Istovremeno su se uz odbranu grada obnavljali kanonadom oštećeni bedemi.¹⁰² Uz opisivanje otpora branilaca „al horror de Marte“, ređaju se slike krvave bitke i dospijeca Osmanlija „junto al muro“.

Scene kotorskog sukoba sugerišu piščevu sklonost vizuelnoj estetici; fenomenima svjetlosti, tame, kontrasta *chiaroscuro*, karakterističnim za slikara koji je ilustrirao svoje rukopise i ukrašavao svetište u kraju u kojem je prebivao.¹⁰³ *Meditatio mortis*, prisutna u Corte-Realovom opusu, potcrtava se scenama dihotomije koje asociiraju na inspiraciju Apokalipsom sv. Jovana.¹⁰⁴ Posebno se dočaravaju osjećaji kotorskih žiteljki:

„Por otra de mugeres mil gemidos
Con lagrimas mezclados, que turbadas
Llenas de espanto y miedo, van sin orden
A los templos pedir fauor y ayuda.“¹⁰⁵

Izuzetnim naporima, Bembo uspijeva da zaustavi prodor Turaka i da ih privremeno potisne.¹⁰⁶ Dalji prikaz sukobljenih strana, posebno stiješnje-

discorre, quanto in esso Viaggio, si ritrova, Cioe'. Citta, Castelli, Porti, Golfi, Isole, Monti, Fiumi, e Mari, Opera vile, à Mercanti, Marinari, à Studiosi di Geografia / da Gioseppe Rosaccio con breuita' descritto. Reprint [izdanja: In Venetia, Apresso Giacomo Franco. 1606]. Zagreb 1993? 11-17. Odnosnom izdanju moguće da je prethodilo prvo, iz 1574, dok bi treće bilo iz 1604/06. g. Ploče 1597. svakako koristi Giacomo Franco, i za izdanja s bakroreznim ilustracijama koje sadrži Rosacciov tekst. Isto.

¹⁰⁰Bembo je, takode 6. avgusta 1539, pisao V. Cappellu: *il bisognarmi ascendere molto spesso questo monte, & andar nel Castello, cosa, che mi affanna, & indebolisce molto. Ho fatto, che tutta questa Terra s'e' confessata, & communicate.* P. Fortini Brown, *Becoming a Man of Empire... n.d.*, 247.

¹⁰¹H. Corte Real, *Felicissima Victoria Concedida del cielo al señor don Iuan de Austria ... n.d.*, 73v.

¹⁰²Veronski humanista Girolamo Fracastoro je, podsjećajući na Bembovo razočaranje što mu u septembru 1539. mletačka vlast nije dodijelila titulu *cavalierea*, napisao: *L'invidia poi è una cosa, che segue così le persone illustri, come l'ombra i corpi.* Ipak, prije odlaska iz Kotora, 1540. g., Bembo je završio sjeverna gradska vrata, prema rijeci Škurdi, postavivši na njima (i) svoj grb i ploču s natpisom o porazu Barbarosse. Upravljao je zatim Koprom, Veronom, Famagustom, Kritom i Bresciom. Zbog poodmakle dobi, 1564. je odbio čast i dužnost *vojvode Krita*. P. Fortini Brown, *Becoming a Man of Empire... n.d.*, 240, 241, 248, 249.; *Ista*, Pietro Bembo... *n.d.*, 45.; S. Secchi, *n.d.*, 2.

¹⁰³A. Plagnard, *La Felicissima Victoria, n.d.*, 32.

¹⁰⁴L. Fardilha, *n.d.*, 190, 193, 196.

¹⁰⁵H. Corte Real, *Felicissima Victoria Concedida del cielo al señor don Iuan de Austria ... n.d.*, 74.

¹⁰⁶*Isto*, 74v.

nih branilaca,¹⁰⁷ detaljno predočava pojedinosti koje ukazuju da će uskoro doći do finalnog okršaja:

„La gran Ciudad está toda turbada,
 Por el ultimo daño que se espera:
 Los gritos y llorar de la mezquina
 Gente, y horriendo son de trompas cresce.“¹⁰⁸

Utoliko je protivničku opredijeljenost počelo umanjivati uplovljavanje fregate koja se približavala *Ohialiju* (!).

Poetsko izlaganje ne konfundira samo zapovjednike napadača, već i okolnosti opsade Kotora, s obzirom da su se na Barbarossinom brodu nalazili francuski ambasadori, koji su uticali da se Kotor ne napada, kakva je instrukcija stigla i iz Carigrada.¹⁰⁹ Prema dokumentu od 19. avgusta 1539. g., *ellos hauian despachado aquella noche una fragata al arçobispo de Ragusa*¹¹⁰ *con letras para Barbarossa que non se mouiesse a yr sobre Cataro.*¹¹¹ No, na tom mjestu Corte-Real među Osmanlijama obznanjuje formiranje Svete lige:

„Quel Pontifice summo de Christianos
 Hizo conjuracion y firme pacto,

¹⁰⁷Bembo je 16. avgusta 1539. pisao duždu Pietru Landu da je Barbarossa bio pred Kotorom s nestrpljenjem i velikom željom *che venisse a far prova delle sue con le nostre forze, & non solo ne i soldati, & ne gli uomini da combattere, ma ancor nè i vecchi, nelle donne, et fin ne i putti si vedeva una prontezza, & una disposition d'animo costi sicura, che ben para manifestamente, che Iddio fosse fra noi col suo aiuto, & con la sua gratia*.... Naveo je i da je pisao potestatima Bara, Ulcinja i Budve o svim okolnostima, upozorivši ih da se ne uplaše ukoliko ih Barbarossa opsjedne i zahtijeva da predaju grad, poput onih iz Risna, koji su to učinili bez ispaljenog pucnja iz arkebuze: *Ho scritto al Podestà di Antivari, di Dulcigno, & di Budua, tutto il seguito qui con l'armata, & avvertitili, che se Barbarossa venisse à domandar loro la Terra, stian saldi, & non si temano di niente, accioche non facciano come quei di Risano, che, subito veduta l'armata, senza pur tirar un colpo d'archibugio si sono resi.* P. Fortini Brown, *Becoming a Man of Empire... n.d.*, 239-240, 247.

¹⁰⁸H. Corte Real, *Felicissima Victoria Concedida del cielo al señor don Iuan de Austria ... n.d.*, 75v.

¹⁰⁹Miloš Milošević, *Boka Kotorska, Bar i Ulcinj od kraja XV do kraja XVIII vijeka*, Podgorica 2008, 62.

¹¹⁰Onovremenu situaciju oslikava zabrinutost potkralja Napulja, Pedra od Toleda, zbog dubrovačkog nadbiskupa, za kojeg je navodio da je *francés y turco*, dok je optuživao Dubrovčane da snabdijevaju Turke topovima i namirnicama. Philippo Trivulzi je bio vođa dubrovačkih frankofila, povjerenik francuskog kralja, protivnika Karla V. Preko njega se obavljala korespondencija između Francuske i njenih predstavnika u Carigradu, što je dovelo u pitanje neutralnost Dubrovnika u sukobu Francuske i Španije. S druge strane, Marin Zamanja je angažovao svoje rodake u Carigradu s obzirom na zbivanje u Herceg Novom, u vezi sa protivturskom zavjerom i tajnim pregovorima oko prelaska Barbarosse na stranu Karla V. Emilio Sola, *Ragusa y los espías, Clásicos Mínimos*, 11/5/2009, *Archivo de la frontera*, © CEDCS – www.archivodelafrontera.com (11. 12. 2011), 6-7.

¹¹¹Miguel Ángel de Bunes Ibarra, *Carlos V, Venecia y la Sublime Puerta: la embajada de Diego Hurtado de Mendoza en Venecia, Congreso Internacional „Carlos V y la quiebra del humanismo político en Europa (1530-1558)“* (Madrid, 3-6 de julio de 2000). Volumen 1, Madrid 2001, 597.

Con el sabio Senado Veneciano.
Tambien entra Philipo ese Rey fuerte,
De la famosa España, en tal concierto:
[...]

Grande flota han juntado, de galeras,
De Italia, de Venecia y ponentinas.¹¹²

Saopštena novost se odnosi i na pristizanje don Ivana od Austrije u Messinu.¹¹³ Opis plovila i ljudstva kojim su saveznici raspolagali najavljuje predstojeću, odlučujuću bitku:

„Trae doze mil soldados Italianos:
Ocho mil Españoles, fiera gente:
Tres mil suertes Tudescos, trae mas otros
Generosos tres mil auentureros.“¹¹⁴

Ochiali zapovjedniku kopnene vojske stoga poručuje da odmah dođe na njegovu galiju, gdje su se saglasili da se o navedenom obavijesti sultan, prekine s opsadom Kotora¹¹⁵ i odjedri ka Lepantu;

„El sagaz Ochiali leuanta el cerco,
A Câtaro dexando, en cuyas fuerças
Hallô tal resistencia, dando al viento
La blanca vela, el puerto dexa libre.“¹¹⁶

Pjevanje simbolično završava podsjećanjem na neumitni poraz i predskazanje Ali-paši, čije se ostvarenje približava:

„No estaua alli muy lexos la caida
Y el sucesso infelice desta empresa,
Tan firme al parecer, ni estaua lexos
Del gran Ali Baxâ, la muerte cruda.“¹¹⁷

Zasnivajući se na *Eneidi* i opisu bitke kod Actiuma, koji će poslužiti kao predložak opisu lepantskog sukoba, narativni diskurs u *Šestom pjevanju* uvodi i bogove s Olimpa.¹¹⁸ Intervencijom Venere, njen muž Vulkan obezbjeđuje pobjedničko oružje za don Juana od Austrije. U *Četrnaestom pjevanju*,

¹¹²H. Corte Real, *Felicissima Victoria Concedida del cielo al señor don Iuan de Austria ... n.d.*, 76.

¹¹³Isplovivši iz Katalonije, flota don Juana od Austrije je najprije stigla u Napulj, gdje je general iz ruku kardinala Granvellea primio zastavu Svete lige. A. Plagnard, *La Felicissima Victoria*, n.d., 14. O kontaktima istaknutih žitelja gradova današnjeg Crnogorskog primorja s Granvelleom v.: S. Marković, *Interrelacije politike, kulture ... n.d.*, 579-612.

¹¹⁴H. Corte Real, *Felicissima Victoria Concedida del cielo al señor don Iuan de Austria ... n.d.*, 76v.

¹¹⁵Opsada je potrajala dvije nedjelje. P. Fortini Brown, *Pietro Bembo ... n.d.*, 44.

¹¹⁶H. Corte Real, *Felicissima Victoria Concedida del cielo al señor don Iuan de Austria ... n.d.*, 77v.

¹¹⁷*Isto*, 78.

¹¹⁸R. M. Cachedo Barreiro, n.d., p. 132.

uz bitku, ističe se hrabrost mnogih heroja, koji su žrtvovali živote za hrišćansku vjeru i vječni pomen.

U posljednjem, *Petmaestom pjevanju*, don Juan od Austrije se pobjednički vraća u Messinu. Njegova slava dopijeva do muza na Parnasu, koje saznaju za uspješan ishod bitke. *Calyope* u hramu besmrtnosti ispisuje imena svih kapetana, vitezova i vojnika koju su u bici učestvovali.¹¹⁹

U završnim redovima epopeje, čiji je mitološki zanos glorifikacije pobjede dopunjen istorijskim činjenicama, Corte-Real navodi:

„Solo Ochiali escapô que con la seña
De Malta por el mar se fue bolando,
Y aquel Perthau Baxa que por librarse,
Pienso que alla en las ondas se ha escondido.“¹²⁰

Sa dvjesta četrdeset zadobijenih osmanskih galija, oslobođeno je dvanaest hiljada robova osuđenih na vesla, a među njima i mnogi koji su znali Bastillu, Retim, Zant, Kefaloniju, Ulcinj i Bar:

„Esclaus doze mil, que al remo andauan
Cobraron libertad, a muchos dellos
Bastia, Retîmo, Zante, y Chafalônia,
Dulcin, y Antiuarî han conosciado.“¹²¹

Simbolični karakter Lepantske pobjede je iskorišten i za slavljenje kulminacije austrijske dinastije i španske moći, kao instrumentalizacija koncepta *translatio imperii*, kojim se iberijska monarhija Filipa II označila kao

nasljednica Rimskog carstva.¹²²

„Dulcigno, gia detto Vicinio citta antiqua posta nel confine della Dalmatia uerso Levante sopra il mare Adriatico“, *Isole famose, porti, portezze, e terre marittime sottoposte alla Serenissima... c. 1571.*¹²³

¹¹⁹H. Corte Real, *Felicissima Victoria Concedida del cielo al señor don Iuan... n.d.*, 205v.

¹²⁰*Isto*, 209v.

¹²¹*Isto*.

¹²²R. M. Cashedo Barreiro, *n.d.*, 136.

¹²³*Isole famose, porti, portezze, e terre marittime sottoposte alla Serenissima Signoria di Venetia, ad altri Principi Christiani, et al Signor Turco, novamente poste in luce*. Venetia, „alla libreria del segno di S. Marco“. Giovanni Francesco Camocio, čije je izdanje sa više neatribuiranih grafika postalo poznato po njegovom prezimenu, bio je izdavač, knjižar, a

Promjena kulturološke i geopolitičke paradigme: izolari

Lepantska bitka, proslavljena u literarnim i vojnoistorijskim djelima, ponovo proživljavana u svjedočanstvima učesnika, zadobila je mitsko značenje i drugo mjesto među najkrvavijim sukobima evropske historije, odmah iza bitke kod Kane u drugom punskom ratu.¹²⁴

Kartografija je, usklađujući izolare s izvještajima s Lepanta, slijedila promjenu kulturološke i geopolitičke - kao i vizuelne paradigme - pri čemu je uticaj njene naracije bio dugotrajniji.¹²⁵ Iako su poduhvati otkrivanja i osvajanja svijeta zaobilazili učešće Mletačke republike, Venecija je, kao središte tipografsko-izdavačke djelatnosti i posebno kartografije, zahvaljujući diplomatskim predstavništvima i obavještajnom monopolu, avangardno sistematizovala geografska saznanja o novom prostornom poretku.¹²⁶

Gradovi današnjeg Crnogorskog primorja su i ranije smatrani strateškim punktovima na itinererima i diplomatskim misijama prema Istoku. Grafički prikazi naših krajeva se oslanjaju na bogato iskustvo u izradi geografskih karata, koje potiče još od Ptolomejeve *Kosmografije* iz 1477. godine, do kraja tog vijeka objavljene u šest izdanja.¹²⁷ Nautička, portolanska kartografija Sredozemlja je takva mjesta, na osnovu putopisnih iskustava, političkih i identitetskih iskaza ubilježavala, epistemološki strukturirala i institucionalizovala.¹²⁸ Alvise Renier je, da bi preuzeo mletačko poslanstvo u Carigradu, 1547. prolazio kroz Kotor i Herceg Novi.¹²⁹ Izvanredni mletački ambasador, osamdesetogodišnji Catarino Zen, poslat je od Senata da Sulejmanu čestita pobjede u Persiji; 1556/58. je prolazio kroz Herceg Novi, Budvu, Bar, Ulcinj i Sv. Srđ, na putu prema Prizrenu.¹³⁰ *Viaggio da Venezia a Costantinopoli*, čiji je kopneni dio započinjao u Ulcinju, preko Skoplja i Jedrena vodio je u Carigrad.¹³¹

posjedovao je i radionicu za bakroreze, iako ih sam nije rezao. Knjižara sa znakom Sv. Marka je pripadala Andrei Bertelliju, kartografu i knjižaru koji je već 1568. izradio kartu Padove. Up.: D. Budiša, *n.d.*, 6, 8, 10, 14.

¹²⁴ Elizabeth R. Wright, Enredos historiográficos: Lope ante Lepanto, *Anuario Lope de Lega. Texto, literatura, cultura*, XVIII (2012), pp. 146-174; www.revistes.uab.cat/anuariolopedevaga (25. 1. 2015), 147-148.

¹²⁵ E. R. Wright, *n.d.*, 153.

¹²⁶ Toni Veneri, Venezia '500, atelier geografico d'Europa, *L'Italia altrove, Atti del III Convegno internazionale di Studi dell'AIBA (Associazione degli Italianisti nei Balcani)*, Banja Luka 17-18 giugno 2011, Raleigh, NC, USA, 2014, 82.

¹²⁷ D. Budiša, *n.d.*, 5.

¹²⁸ T. Veneri, Venezia '500, atelier geografico d'Europa, *n.d.*, 84, 93.

¹²⁹ Toni Veneri, *Geografia di stato. Il viaggio rinascimentale da Venezia a Costantinopoli fra letteratura e cartografia*, Dottorato di ricerca, Università degli studi di Trieste 2009-2010, 405.

¹³⁰ T. Veneri, *Geografia di stato*, *n.d.* 406-407.

¹³¹ *Isto*, 270.

Gradovi višestruko pominjani u djelima Contarinija i Herrere, objavljenim nepunu godinu nakon bitke, vizuelizovani su kao liminalne referencije i u izolarima.¹³² Karte malog formata, koje su ih topografski prikazivale, a prethodno bile samostalno publikovane, objedinjavane su u veća, vrlo čitana i difuzionirana izdanja. Ulcinj na primjer, predstavljan kao antički jadranski grad na granici Dalmacije prema Levantu, našao se u izdanjima koja su uredili Simon Pingarenti (1573/75), Donato Bertelli (1574), Giovanni Francesco Camocio (1574), Giacomo Franco (1597) i Giuseppe Rosaccio (1598: otisak 23).¹³³ Luke i ostrva zaraćenih strana lepantske epopeje nalazile su mjesto u novim atlasima, koji su objedinjavali vizuelne tradicije izolara, prikaza gradova i fortifikacija, s dramatičnim scenama bitke kao kulminacije višedecenijskih sukoba na Sredozemlju.¹³⁴

Atlas s 54 halkografska otiska, pod nazivom *Isole che son da Venetia nella Dalmatia et per tutto l'Arcipelago, fino a Costantinopoli, con le loro fortezze e con le terre più notabili di Dalmatia; nuouamente poste in disegno a beneficio degli studiosi di geografia*, objavili su Simon Pinargenti et compagni, u Veneciji 1573. godine.¹³⁵

Mlečani su posebno isticali tačke sučeljavanja venecijanskog dominijuma i Otomanske carevine na Sredozemlju.¹³⁶ *Isole famose, porti, portezze, e terre marittime sottoposte alla Ser.ma Sig.ria di Venetia, ad altri Principi Christiani, et al Sig.or Turco, novamente poste in luce*, sadrže 88 numerisanih listova. Djelo je izdato u Veneciji, bez naznake godine (pojedine karte su označene godinama od 1566. do 1574), „alla libreria del segno di S. Marco“. Giovan Francesco Camocio je u njemu objedinio prikaze gradova koje su tokom 1550-ih i 1560-ih, osim njega, izdali Domenico Zenoi, Martin Rota Kolunić¹³⁷ i Francesco Bertelli.

Međutim, navedenim izdanjima nije samo isticana veličina savremenih vlada i vladara, već i hrišćanska nesloga i porazni učinak prve Sve-te lige, koja je od Barbarosse doživjela neuspjeh kod Preveze, kao i u Herceg Novom.¹³⁸ Navedeno je bilo povod međusobnih optužbi zapovjednika

¹³²E. R. Wright, *n.d.*, 154.

¹³³T. Veneri, *Geografia di stato, n.d.*, 389, 398-399, 401; D. Budiša, *n.d.*, 10.

¹³⁴E. R. Wright, *n.d.*, 154.; T. Veneri, *Geografia di stato, n.d.*, 398.

¹³⁵Otisak 16. prikazuje Drimski zaliv (*Colfo de Lodrin*); 18: *Citta di Ragusi, Castel novo e Citta di Cataro*; 19: *Antivari* (1571); 20.: *Dulcigno*. T. Veneri, *Geografia di stato, n.d.*, 398.

¹³⁶E. R. Wright, *n.d.* 400.

¹³⁷Šime Ljubić za Šibenčanina Martina Rotu Kolunića navodi: „Restano da lui eziandio varie carte geografiche della Dalmazia incise nel 1571 e riportate da Gian. Franc. Camozio nella sua opera *Isole famose della Republica di Venezia, Venezia, 1572 e 1656*, che quantunque poco esatte, sono però di qualche uso...“ (*Dizionario bibliografico degli uomini illustri della Dalmazia*, p. 271). Moguće da je on autor i ostalih veduta i geografskih karata gradova i krajeva Dalmacije. D. Budiša, *n.d.*, 7.

¹³⁸E. R. Wright, *n.d.*, 155.

savezničke flote i nepovjerenja koje će karakterisati saveznike Druge Sve-
te lige.

**Hieronimus de Torres y Aguilera, 1579: „En este tiempo neuego
toda el armada Turquesca la buelta de Dulcino en la Dalmacia“**

Don Geronimo de Torres y Aguilera iz istaknute aragonske porodice, iz Ville de Fuentes de Ebro ili iz Quintoa, bio je građanin Zaragoze. Sedamdesetih godina XVI v., tokom ratnih sukoba u Italiji, na morima i u zemljama Levanta i Barberije posvetio se vojnoj karijeri, a iskustva iz tih poduhvata uticala su na njegovu literarnu inspiraciju: da ih historiografski opisuje i o njima svjedoči kao očevidac.¹³⁹ Njegovo djelo *Chronica, Y Recopilacion de varios sucesos De gverra qve han acontecido en Italia y partes de Leuante y Berberia...*, objavljeno februara 1579. u Zaragozazi, donosi niz vrijednih podataka i o zbivanjima na južnom Jadranu.

U *Trećem poglavlju* djela, u kojem se razmatra o stavu vezira Mehmed-paše u vezi sa osvajanjem Kipra, pominje se situacija na prostoru današnjeg Crnogorskog primorja. Razvoj događaja¹⁴⁰ se izlaže dalje u *Četvrtom poglavlju*, s odgovorom mletačkog Senata turskom ambasadoru Kubatu. Posebno je zanimljiva situacija na južnom Jadranu: „...te se neprijatelj otvoreno prikaza, naredivši svojim sandžacima i kapetanima konjice u Dalmaciji da na onim granicama uznemiravaju Mlečane, tako da se za najkraće vrijeme jedan sandžak sa tri hiljade Turaka i s artiljerijskim oružjem pojavio ispred Ulicinja (*Dulcino*) kako bi ga zauzeo; a vidjevši odbrambene pripreme koje su sprovodili oni unutra, poslao je nekoliko Turaka da im krvavom strijelom prenesu prijetnju smrtnim bolovima i velikim nesrećama dok se ne predaju: na što upozoren upravitelj grada, vješto ih uvede i obuče u ženske haljine, davši svakom po srebrnjak vrijednosti jednog dukata te ih vrati nazad njihovom sandžaku, koji je, tako suočen s previše bijesa, gubio moć razboritog rasuđivanja.¹⁴¹

To su bili prvi signali i prvi motivi rata između Turčina i Mlečana, te je tako počeo da se raspaljuje ogranak, plamsajući se svakog dana pa nisu kasni-

¹³⁹Felix de Latassa y Ortin, *Biblioteca nueva de los escritores aragoneses que florecieron desde el año de 1500 hasta 1599*. Su autor: El doctor Don Felix de Latassa y Ortin. Tomo I. En Pamplona: En la Oficina de Joaquin de Domingo. Año de MDCCXCVIII, 347-348.

¹⁴⁰O uzrocima izbijanja Kiparskog rata, up.: M. Morin, *n.d.*, 252-255.

¹⁴¹Hieronimus de Torres y Aguilera, *Chronica, Y Recopilacion de varios sucesos De gverra qve han acontecido en Italia y partes de Leuante y Berberia, desde que el Turco Selin rompio con Venecianos y fue sobre de isla de Chipre año de M.D.LXX. hasta que se perdio la Goleta y fuerte de Tuinez en el de M.D.LXXIII*. Compuesta por Hieronymo de Torres y Aguilera. Dirigida al Illustrissimo señor don Iuan Francisco Fernandez De Yxar, Conde de Belchite, y de Gualbe & c. En Çaragoça, Imprensa de Iuan Soler, Año del Señor de M. D. LXXIX, 8v, 9.

li Turci iz Herceg Novog (*los Turcos de Castilnouo*) da izlaze s nekoliko brigantina i sa domaćima čine štetu stanovnicima grada Perasta. Svakog dana su imali okršaje s mnogo mrtvih na jednoj i na drugoj strani; a kad su Peraštani uhvatili nekoliko Turaka iz Herceg Novog, jednog su objesili naglavačke, a druge skratili za glave i isto su činili po svim krajevima gdje su im Turci dopadali ruku. Utoliko se cijelim hrišćanstvom počela pronositi vijest o velikom ratnim spravama koje pravi Selim, ali se nije izvjesno znala bilo kakva njegova namjera, iako se po okolnostima sumnjalo da je sve bilo protiv Mlečana. Međutim, to se činilo takvim da se nisu samo Mlečani pripremali na odbranu, već i katolički kralj u svojim kraljevinama, kao i vitezovi reda Sv. Jovana na ostrvu Malti i na svim obalama hrišćanskog svijeta. Zatim, da bi pokazao da će postupati kao gospodin, a ne kao tiranin, Selim je odlučio da stavi do znanja Venecijancima da želi Kraljevinu Kipar. I tako je, 1. februara navedene 1570. godine, uputio čauša zvanog Kubat, koji je u drugim prilikama dolazio s drugim poslanstvima kod Signorije, koja mu je vrlo ugadala i darovala ga poklonima.¹⁴²

U *Petom poglavlju* se govori o pomorskoj armadi koju su Osmanlije poslale prema Kipru i brizi pape Pija V u korist Mlečana; „[...] te godine u čitavoj Italiji nekoliko bolesti pomiješanih s kugom, zbog čega je svakog dana umiralo mnogo ljudi, uredio je (general) polazak iz Zadra, tako da se dospjelo do Hvara (*Tesina*) nedaleko odatle, a zatim u Boku Kotorsku, ali nisu namjeravali da u prolasku pokušaju zauzimanje Herceg Novog, jer im do tada nije preostalo municije neophodne za osvajanje i za uništenje neprijateljske vojske, za koju se nije sa sigurnošću znalo gdje se nalazi, a i da bi se poslušao Senat, koji je, u namjeri da neprijatelja drži daleko, na početku dao naređenje da se u Zalivu Venecije ne pokušava nikakav poduhvat - a čini se da je bio vođen Božjom voljom - jer neprijateljska armada u vrijeme kada je bila u Fenikiji, nije otplovila prema Zalivu...“¹⁴³

Dalje se ističe mletačka potreba za pomoć saveznika, pa kad je flota od 70 galija, isplovivši iz Boke Kotorske, 23. juna pristigla do Krfa, saznala se i vijest o papinoj i španskoj vojnoj podršci.

U *Šestom poglavlju* drugog dijela, nakon izlaganja o štetama koje je neprijatelj pričinio Kritu i aktivnostima koje je u vezi sa pripremanjem Svete lige preduzimala dubrovačka *senoria*, navodi se kako su zauzeti mletački gradovi Ulcinj i Bar.

„U to vrijeme je cijela turska armada otplovila prema Ulcinju u Dalmaciji: koji je kaštel već petnaest dana tukao paša s kopna, a hrabro branio Sarra Martinengo, Generalni upravitelj te pokrajine, kao i Marco *Venerio*, rektor toga mjesta. Međutim, vidjevši da ga ne mogu odbraniti od čitave voj-

¹⁴²H. de Torres y Aguilera, *Chronica, Y Recopilacion de varios sucesos De gverra... n.d.*, 9.

¹⁴³*Isto*, 15-15v.

ske, poslali su jednu fregatu Aliju (*Aly*), kazujući da žele da predaju grad ako im se obeća da će im biti dozvoljeno da slobodno odu, kao i njihovim kapeanima, s oružjem, vojnicima, podložnicima i njihovom robom. *Aly* je to dozvolio, ali je, pri kretanju soldata, paša na kopnu, ističući da taj poduhvat pripada njemu a ne paši na moru, zapalio grad i ubio veliki dio njegovog ljudstva („puso fuego a la ciudad y mato gran parte de la gente della“), čineći od onih koji su preživjeli jadne robove, sa ženama, djecom i starima, što je bilo jako žao generalu Aliju.¹⁴⁴

Neslaganje između osmanskih zapovjednika: Ali-paše i Pertav-paše, ratnih predvodnika s mora i kopna, predstavljalo je alegorijski dualitet i imalo simbolički značaj koji se susreće i kod drugih onovremenih iberijskih autora. Vojni rivalitet prisutan je posebno kod Mustafa-paše i Pijali-paše, turskih komandanata u pohodu na Kipar.¹⁴⁵ Suparništvo između njih, koje je bilo inspiracija i literarnim zapletima, potvrđeno je u špijunskom obavještenju od 19. marta 1571, koje je dostavljeno u Napulj prije pada Nikozije i opsade Famaguste.¹⁴⁶

Torres y Aguilera dalje navodi da je osmanska armada iz Ulcinja došla pod Bar (*Antubari*). Zatim je „poslala u grad ambasadore, ubjeđujući građane da se predaju, nudeći da će pustiti strance da slobodno odu, a da će oni iz grada zadržati iste slobodštine („la misma libertad“), na isti način na koje su ih Venecijanci obdržavali („los teniã.“).¹⁴⁷ Grad je bio dobro snabdjeven za mnogo dana i mogao se vrlo dobro časno braniti („defenderse honradamente“), međutim, knez *Alexãndro Donato*, malodušni rektor grada i poguban vojnik, preda se bez ikakvog odgovora, prihvatajući uslove koje je predložio *Aly*, koji je vidio da su građani darovali ambasadore mnogim poklonima te su se povratili s najljepšim konjima, vrlo bogato ukrašenim baršunom i srebrom; što je bilo dobro iskorišćeno za ono što su zaslužili, jer nisu održali riječ, s obzirom da su po ulasku pozatvarali vojnike, a zatim ih u lancima stavili na galiju.“¹⁴⁸

Osvajanje Ulcinja i Bara, s dualnošću postupaka njihovih branilaca, osim što je isticano u onovremenoj literaturi, razmatrano je i u kasnijoj španskoj historiografiji. Ratni poduhvati Uludž-Alije na Jadranu posmatrani su u kontekstu ometanja mogućeg ustanka u Albaniji. Ulcinj je zauzet uprkos velikim odbrambenim pripremama koje su obavili „el Rector y los capitanes de

¹⁴⁴ „Zapovjednik kopnene vojske spaljuje Ulcinj“. H. de Torres y Aguilera, *Chronica, Y Recopilacion de varios sucesos ... n.d.*, 41v-42.

¹⁴⁵ „El ministro cruel, nefando y fiero, / El caso abominable ha cometido: /...“. A. Plagnard, *La Felicísima Victoria*, n.d., 7-8.

¹⁴⁶ Up.: Aude Plagnard, *Cautivas cristianas y enamorados turcos: el tratamiento épico de unos infortunios náuticos en la guerra de Chipre*, *Criticón*, CXV, 2012, 125-145.

¹⁴⁷ „*Antubari se rinde*.“ H. de Torres y Aguilera, *Chronica, Y Recopilacion de varios ... n.d.*, 42.

¹⁴⁸ *Isto*.

la República“, dok je neprijatelj zgrabio Bar, „cuyas llaves le remitió su rec-
tor antes de que llegase á la plaza.“¹⁴⁹

U *Devetom poglavlju* drugog dijela, u kojem govori kako se sva arma-
da Svete lige okupila u Messini, Torres y Aguilera navodi: „petog avgusta se
saznalo za gubitak *Iacoba Malateste*, dva broda i mletačkih galija, za pusto-
šenje Zanta, Kefalonije, za gubitak Sopota, Ulcinja i Bara, kao i za druge pa-
ljevine i štete koje je pričinila neprijateljska vojska“.¹⁵⁰

Pri opisivanju akcija saveznika, on posebno apostrofira zadatak od-
važnog i spretnog viteza Gila de Andrade i njegovog pilota Chica Pisana,
vještog plovidbi vodama Levanta, koji su s dvije dobro opremljene gali-
je trebali da saznaju pozicije, brojnost i strukturu osmanske flote. Neprijateljska
armada je nedavno napustila Dalmaciju, gdje je bez uspjeha, ali nanoseći ve-
liku štetu, opsjedala Kotor „que esta dentro del Seno Adriatico del golfo de
Venecia“.¹⁵¹ U *Desetom poglavlju* ovog dijela knjige navodi se da su se gene-
rali Svete lige odlučili da potraže neprijatelja, a zatim se prikazuje sastav sa-
vezničke flote. Pri opisu prve eskadre flote Svete lige, ističe se da su njen de-
sni rog činile 54 gali-je, među kojima i galija *S. Triphon de Venecia*, kojom je
komandovao *Hieronymo Brisante*.¹⁵²

U *Prvom poglavlju* trećeg dijela *Hronike*, u eksplikaciji postlepantskih
zbivanja, pisac ponavlja da je neprijatelj osvojio Kipar „y puesto a fuego y a
sangre todas las marinas de Venecianos“, zadobijajući mjesta, ubijajući i za-
robljavajući mnogo ljudi, da je izvojštio Retim, domogao se Sopota, zauzeo
Ulcinj, Budvu i Bar i ušao u Mletački zaliv („tomado a Dulcino, Buda, An-
tiuari, y entrado dentro en el Golfo de Venecia“).¹⁵³

Kao jedan od posljednjih događaja vezanih za Crnogorsko primorje, u
knjizi se pominje pokušaj generalnog upravitelja Dalmacije *Xarra Martinen-
ga* da, u februaru 1572. godine, osvoji Herceg Novi (*Castilnovo*).¹⁵⁴ U želji
da uveća svoju slavu, a saznajući da je grad slabo snabdjeven posadom, Mar-
tingo ga je, kako navodi Torres y Aguilera, napao s pješadijom od tri hi-
ljade vojnika i preuzeo kaštel, a pri zauzeću utvrđenja pristigle su tako veli-
ke neprijateljske snage, koje su ga prisilile da se povuče. Turci se međutim

¹⁴⁹Don Cayetano Rosell, *Historia del Combate naval de Lepanto, y juicio de la importancia y consecuencias de aquel suceso*, Madrid. Imprenta de la Real Academia de la historia, 1853, 63. Ističe se, međutim, hrabrost korčulanskih žena, koja je potvrdila sud vojvode od Albe (koji je u pismu u vezi s planiranim osvajanjem Kipra okarakterisao Osmanlije kao „enemigos que saben muy bien arrasar murallas, y muy mal pasar una raya cuando hay quien se las quiera defender“). *Isto*.

¹⁵⁰H. de Torres y Aguilera, *Chronica, Y Recopilacion de varios ... n.d.*, 45.

¹⁵¹*Isto*, 47.

¹⁵²*Isto*, 49. Up.: M. Milošević, *n.d.*, 70.

¹⁵³H. de Torres y Aguilera, *Chronica, Y Recopilacion de varios sucesos ... n.d.*, 81.

¹⁵⁴*Isto*, 82.

nisu zadovoljili probijanjem opsade, već su se dali za napadačem, dok su na obali izgradili tvrđavu zbog koje tamo nije mogla pristati niti se približiti ni jedna hrišćanska lađa.¹⁵⁵

Time se završava još jedna rekonstrukcija pejzaža Crnogorskog primorja koji su, od lepantske metamorfoze, prolazili kroz dinamične društvene i kulturne promjene.

Budva (*Bvdova*)¹⁵⁶

Lope de Vega, kraj XVI vijeka: „*Ya Budoa pondré fuego*“

Istraživanja koje će se narednih decenija preduzimati radi literarnog opisa pomorske bitke, neće se zasnivati samo na svjedočanstvima veterana s prve linije fronta. S ciljem detaljnijeg kontekstualizovanja zbivanja koja će dovesti do velikog sukoba, opisi su obogaćivani starijim istorijskim podacima o ovom dijelu Evrope. *Relación del progreso de la armada de la santa liga*, koji je Antonio Arroyo 1576. objavio u Milanu, donosi sumarne podatke o odnosu lepantskih konfederata prema Dubrovniku,¹⁵⁷ kao i o otoman-

¹⁵⁵ *Isto.*

¹⁵⁶ Giuseppe Rosaccio, *Raccolta de' disegni di tutte le città, et fortezze di mare, che sono nel viaggio da Venetia a Constantinopoli: et altre vicine: con aggiunta di alcune isole Principali, Venecija, XVI-XVII v.* http://www.digitalna.nb.rs/wb/NBS/Kartografska_gradnja/Atlasi/KR-VII-001#page/23/mode/1 up (12. 2. 2015.).

¹⁵⁷ „Que Raguça con su territorio non fuesse molestada de los de la liga, si ya no houiesse nueva causa justa juzgada por tal del Papa.“ Marco Antonio Arroyo, *Relacion del progreso de la armada de la santa liga*, Hecha entre el Papa Pio Quinto, el Rey Catholico Phelippe

skom pustošenju južnojadranskih gradova.¹⁵⁸ Međutim, u drugom dijelu knjige se pominju zbivanja u Zadru,¹⁵⁹ dok se u razmatranju političke situacije u Maloj Aziji krajem XIV v. izlaže pozicija Despotovine Srbije.¹⁶⁰ Kako su se događaji hronološki približavali Lepantskoj bici, narativna strategija se učestalije fokusirala na istočnojadransku obalu i tamošnje okršaje s Osmanlijama.¹⁶¹

U navedenom, kao i u drugim pomenutim djelima, retorika antiotomanske propagande je poprimala izražajne varijetete širokog raspona, od naziranja kulturološke distance, do divljenja prema protivniku.¹⁶² Posebno se kod komičnih dramskih adaptacija, kojima su uzori bile brojne *turquerie*, koje su obilovale stereotipima, isticala suprotstavljenost između hrišćanskih nesreća i militantnog katolicizma s jedne - i rivaliteta, lirskih epizoda ili karikaturizacije turskih zapovjednika - s druge strane.¹⁶³ Takva djela će takođe slikovnu inspiraciju tražiti u izolarima. Komedija *La Santa Liga* Lope de Vege (1562-1635), napisana krajem XVI v. i objavljena 1621. u XV Dijelu *Comedias*,¹⁶⁴ prikazuje mapu Otomanske Imperije poput postlepantskog izolara.¹⁶⁵ Pripremajući prostor za alegorijsku naraciju, proširujući granice sučeljavanja s Otomanskom carevinom i islamom od vrata Beča do Inda, *La Santa Liga* donosi obavještenja analogna razmatranim kartografskim predlošcima.¹⁶⁶ Kad preko Ali-paše najavljuje ratni pohod na Kipar, pisac potcrtava njegove pomorske i kopnene akcije u tom dijelu Sredozemlja:

„a Famagusta¹⁶⁷
vamos, si lo quiere el cielo:

segundo, y Venetianos contra el Turco debaxo del caudillo y gouierno del Serenissimo Don Inan de Austria Capitan general della. Escrita por Marco Antonio Arroyo, Con un breue discurso del mismo sobre el acrescentamiento delos Turcos. En Milan, Por Miguel Tin. 1576, 22v-23. Navod korespondira F. de Herreri, ranije citiranom po tom pitanju (up. fusnotu 26).

¹⁵⁸ „...y saqueado en la Esclaunia y Albania muchas tierras, y hecho el daño que pudo“. M. A. Arroyo, *n.d.*, 82v.

¹⁵⁹ M. A. Arroyo, *n.d.*: Discvrsio del mismo Marco Antonio Arroyo sobre el acrescentamiento de los Turcos, y como por las discordias de los Christianos pudieron llegar a la grandeza en que hoy los vemos, 10v-11.

¹⁶⁰ *Isto*, 13, 14-15.

¹⁶¹ „...dos Castillos en Dalmatia, Nadino y Laurana 1539“. *Isto*, 19.

¹⁶² E. R. Wright, *n.d.*, 159

¹⁶³ *Isto*, 159-160.

¹⁶⁴ En Madrid: por la viuda de Alonso Martin, a costa de Alonso Perez, 1621, h. 94-117. Biblioteca Nacional, España: Sig. R/13866.

¹⁶⁵ E. R. Wright, *n.d.*, 156-157, 164.

¹⁶⁶ *Isto*, 158.

¹⁶⁷ Ali-paša je isplovio 21. marta 1571. godine i stigao do Kipra početkom aprila. U maju je otpočela opsada Famaguste, u kojoj međutim nije učestvovao. Mustafa-paša je 5. avgusta 1571. proveo ceremoniju kapitulacije, koja je označila i početak martirija Marca Antonia Bragadina i njegovih oficira. A. Plagnard, *La Felicísima Victoria, n.d.*, 41, 43.

vencida, habemos de dar
 en Zante y Zefalonia,
 Cherigo y Candia, en un día,
 por tierra pienso allanar:
 cobraré a Sopotó luego,
 a Antibari y a Dulquino,
 a Curcola y a Lesino,
 Y a Budoa pondré fuego.
 En Cataro y en Corfù,
 Daré nunca visto espanto,
 a iré desde allí a Lepanto.¹⁶⁸

Ne može se isključiti mogućnost da je *La Araucana*, poema u oktava-ma Alonso de Ercilla y Zúñiga, zvaničnog epičara Filipa II, inspirisana razmatranim djelom Corte-Reala. Ep u kojem se pominju i „*Croacia, Esclavonia, Dalmacia*“, biće od posebnog uticaja na oksimorone i literarne horizonte Lope de Vege. Dramatičar je takođe nastojao da zabavi čitaoca i gledaoca, ali i da ga gane i animira na zakonitu osvetu. Njegove lirske reminiscencije su prikazivale slabosti unutar otomanskog tabora, dok je dinamika krvavih scena pripremala publiku za revanš hrišćanskih saveznika, koji su upravo takvim događajima bili motivisani.¹⁶⁹

Konačno, pobjeda u Lepantskoj bici, protiv Selima II, uzdižući prestiž španske nacije i njenog monarha, doživljena je kao apokaliptički momenat, učinivši da se smatra mogućim i ponovno osvajanje Svete zemlje.¹⁷⁰ U propagandnom ideariju Lepant je posmatran kao najava definitivne svjetske vladavine hrišćanstva i njegovog najznačajnijeg branioca, Filipa II.¹⁷¹

* * *

Otvarajući nova područja i perspektive, multidisciplinarna istraživanja čine mogućim preispitivanje postojećih istorijskih saznanja. Njima se stvaraju uslovi za drugačiji pristup različitosti koegzistirajućih identiteta, ponovno iščitavanje odnosno dekonstrukciju uvriježenih historiografskih stavova. Polifoničnost paradigmi od značaja je ne samo za integrirajuću evropsko-sredozemnu sadašnjost, već i za nacionalnu istoriju, u kojoj egzistiraju više-vjekovni kanoni.

Propitivana načela iberijske epike s kraja XVI vijeka potvrdila su renesansni prestiž i atraktivnost herojsko-patriotskog žanra koji je bio u funk-

¹⁶⁸Lope de Vega, *La Santa Liga*, Ed. de Miguel Renuncio Roba, www.comedias.org (24. 1. 2015.), 45.

¹⁶⁹Up.: A. Plagnard, *Cautivas cristianas y enamorados turcos*, n.d.; E. R. Wright, n.d., 162-164.

¹⁷⁰A. Plagnard, *La Felicísima Victoria*, n.d., 2.

¹⁷¹L. Vilà, „Historia Verdadera“ y propaganda política, n.d., 3.

ciji slavljenja imperijalne ideologije i hrišćanskog, katoličkog zajedništva. Upravo će Lepantska bitka i izvještaji o njoj poslužiti kao pokretači konverzije istorijskog događaja u veristički i fantastični, epski materijal. Teleologija iberijske lepantske literature je dio šire istorijske perspektive; dok su joj portugalske pobjede na Orijentu inspiracija, karakteriše je vizija univerzalne misije Španije, politički i vojno uticajnije nego ikad ranije. Narativni diskurs i ideološko opravdanje vode ka konačnoj bici.

Urbana središta Crnogorskog primorja su u značajnoj mjeri zastupljena kod autora čija su djela posebno razmatrana. Nezaobilazna je hercegovačka istorijska epizoda, simbolički snažno utisnuta u špansko pamćenje. Izdanja pisana i publikovana potkraj XVI vijeka sadrže podatke koji su posve nepoznati, a mogli su predstavljati zabilježeno neposredno iskustvo. Na temelju takvih svjedočanstava - apokaliptični imaginarij sukoba, infernalne intervencije ili naznake otkrovenja, patnje i stradanja lokalnog stanovništva, herojske odbrane, okrutnosti, krvava poprišta ili kukavičke predaje - kontrapunktiraju finalnu pobjedu.

Postlepantsko razdoblje, u odnosu na prostor današnjeg Crnogorskog primorja, osim civilizacijske rekonfiguracije, donosi još jednu značajnu promjenu. Ona je sinkretička i naddisciplinarna; politička i propagandna, geografska i istoriografska, verbalna i vizuelna. Potrebe predstavljanja imperijalnih ideologija su zahtijevale da se promjena percepcije i istorijske svijesti odrazi kroz grafičko-ilustrativni pluralitet, koji dotiče i naše krajeve. Vedute gradova ne artikulišu samo topografske pojedinosti, već, u kontekstu suprotstavljenosti na više nivoa, pružaju opise lokalnih bitaka i finalnog odmjeravanja snaga. Renesansno proširenje horizonata i posebno razvoj venecijanskog izdavaštva čine da pogled u prošlost, objedinjujući različite aspekte znanja, bude obogaćen novim deskriptivnim rješenjima.

Trijumf saveznika Svete lige uspostavlja kontinuitet s prethodnim pobjedama, dok ravnoteža sredozemnih sila zamjenjuje mit o otomanskoj pomorskoj supremaciji. Pri tome, instrumentalisući koncept *translatio imperii*, španska propagandna matrica adaptira recentnu istoriju nastojeći da se prikaže nasljednicom Rimskog carstva. Spacijalizacija i kulminacija koje nose Actium – Lepant gotovo su istovjetne. Evangelizatorski zadatak imperije Karla V nastavlja Filip II, dok je njegov polubrat don Juan glavni lepantski protagonist.

Savo MARKOVIĆ

„*YA BUDO A PONDRÉ FUEGO*“: MONTENEGRIN LITTORAL
IN THE OLD SPANISH AND PORTUGUESE LITERATURE
ON THE BATTLE OF LEPANTO

Summary

Opening new areas and perspectives, multidisciplinary research makes it possible to review the existing historical knowledge. The principles of Iberian epic from the late sixteenth century are taken in consideration through the works of Fernando de Herrera, Jerónimo Corte-Real, Jerónimo Torres y Aguilera and Lope de Vega. Different historiographic and literary works, as well as eyewitnesses' reports, served for conversion of historical events into epic material. The teleology of Lepanto's literature is part of a wider historical perspective. Whilst it is inspired by Portuguese victories in the Orient, it is characterized by a vision of universal mission of Spain, politically and militarily more influential than ever before.

The urban centers of the Montenegrin Littoral are significantly represented in the referred works. Unavoidable is the historical episode of Herceg Novi (*Castel Novo*). It is symbolically strongly imprinted in Spanish memory. Editions published in the late sixteenth century also contain less known information that might originate from a direct experience. On the basis of such testimonies - apocalyptic imagery of the conflicts, infernal intervention, indication of revelation, the sufferings of the local population, the heroic defense, cruelties, bloody scenes or cowardly surrender - counterpoint the final victory.

The period after the battle of Lepanto, as regards to today's Montenegrin coast, apart from civilization reconfiguration, brings another significant change. It is syncretic and supra-disciplinary; political and propagandistic, geographical and historical, verbal and visual. The needs of imperial representation required the change of perception and historical consciousness to be reflected through graphic and illustrative plurality. Panoramas of towns not only articulated topographical details, but, in the context of opposites with the enemy on many levels, provided descriptions of local battles. Renaissance expansion of horizons and the development of publishing enriched the look into the past with new descriptive solutions.